

Teollisen paikkakunnan kotiseutuyhdistyksen kulttuuriperintöprosessin jäljillä:
Mänttä-Seuran kokoelman matka osaksi Serlachius-museoiden kokoelmia

Heli Mäkiäho
Pro gradu -tutkielma
Kulttuuriperinnön tutkimus
Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen tutkinto-ohjelma
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Marraskuu 2020

*Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.*

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

MÄKIAHO, HELI: Teollisen paikkakunnan kotiseutuyhdistyksen kulttuuriperintötyön jäljillä: Mänttä-Seuran kokoelmien kulttuuriperintöprosessi osaksi Serlachius-museoiden kokoelmia.

Pro gradu, 62 s., 1 liites.
Kulttuuriperinnön tutkimus,
Marraskuu 2020.

Mänttä on tunnettu teollisuuskaupunkina. G. A. Serlachius perusti Mänttään puuhiomon vuonna 1868 ja paperitehtaan vuonna 1881. Siitä alkoi Serlachiuksen aika Mäntässä. G. A. Serlachius Oy vaikutti kokonaisvaltaisesti Mäntän asukkaiden elämään tarjoamalla työtä ja vaikuttamalla sosiaaliseen elämään työn ulkopuolella. Tämä teollisuushistoria luo ympäristön, jossa Mänttä-Seura ry vuonna 1963 perustettiin. Mänttä-Seuran tarkoituksena oli alusta asti säilyttää paikallista kulttuuriperintöä ja saada ihmiset kiinnostumaan omasta kotiseudusta. Tutkin yhdistyksen toimintaa ja sitä, kuinka sen keräämät kokoelmat vuosituhannen vaihteessa liitettiin osaksi Serlachius -museoiden kulttuurihistoriallisia kokoelmia. Serlachius-museoita ylläpitää Gösta Serlachiuksen perustamaa taidesäätiö.

Mänttä-Seura keräsi arkistoaineistoa, esineistöä ja valokuvia, jotka liittyvät Mänttään ja alueen kulttuuriperintöön. Mänttä-Seuran toiminta hiipui 1990-luvun loppupuolella ja yhdistys halusi luopua keräämästään kokoelmasta ja turvata sen tulevaisuuden. Kokoelma luovutettiin G. A. Serlachius -museoon vuonna 2002. Olen käyttänyt Mänttä-Seuran kokoelmaa sekä tutkimukseni aineistona että tutkimukseni kohteena. Tutkielmani ensimmäisessä osassa kokoelma on toiminut aineistona ja antanut kokonaiskuvan yhdistyksen toiminnasta ja vaikutuksesta alueelle. Toisessa osassa tutkielmaani käyn läpi kokoelmien sisältöä ja niiden merkitystä.

Osoitan tutkielmassani, että Mänttä-Seura noudatti toiminnassaan pitkälle suomalaisen kotiseutuliikkeen tapoja toimia. Alueen erikoislaatuisuutena voidaan nähdä sen teollinen kulttuuriperintö, jonka arvo yhdistyksessä ymmärrettiin varhain. Mänttä-Seuran kokoelmien siirtyminen Serlachius-museoiden haltuun oli niiden säilymisen kannalta merkittävä osa niiden kulttuuriperintöprosessia. Kokoelmista tuli osa instituutiota, jonka tehtävänä on säilyttää ne tulevaisuuteen. Tulosten perusteella totean, että nämä kokoelmat antavat mahdollisuuden tutkia Mäntän menneisyyden jälkiä ja pohtia, kuinka niiden hyödyntämistä voidaan toteuttaa.

Asiasanat:

kulttuuriperintö, teollinen kulttuuriperintö, kulttuuriperintöprosessi, kotiseutuyhdistys, Mänttä, Mänttä-Seura, museokokoelmat, Serlachius-museot

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Tutkimusaineisto ja -menetelmät	7
2.1 Tutkimuskysymykset, aineisto ja tutkimuksen menetelmä	7
2.2 Keskeiset käsitteet	9
2.3 Tutkimuskirjallisuus.....	15
3. Mänttä-Seura – kotiseudun vaalimista teollisuuspaikkakunnalla	17
3.1 Kotiseutuliikkeen historiaa.....	17
3.2 Mänttä-Seuran toiminta paikkakunnalla	20
3.2.1 Mänttä-Päivät.....	24
3.2.2 Kulttuuriympäristöjen suojelu ja luonnonsuojelutyö.....	25
3.2.2.1 Asemankulman alue	29
3.2.2.2 Mäntänvuoren virkistysalueen perusparannushanke.....	31
3.2.3 Kansanperinnetoimikunta, kotiseutuarkisto ja Perinnetalo	32
4. Mänttä-Seuran kokoelmat osaksi Serlachius-museoiden kokoelmia.....	37
4.1 Päätös kokoelmien siirrosta.....	39
4.2 Mänttä-Seuran esine- ja kirjakokoelma.....	42
4.3 Arkistot kertovat monta tarinaa	43
4.3.1 Yhdistysten arkistot	44
4.3.2 Yksityishenkilöiden arkistot	48
4.3.2.1 Karl-Emil Lindbladin arkistokokoelma	51
5. Johtopäätökset	54
LÄHDELUETTELO	59
LIITE 1	63

1. Johdanto

Suomen ensimmäiset teollisuusyritykset olivat 1600-luvulla toimintansa aloittaneita ruukkeja. Suomen teollistuminen lähti käyntiin 1800-luvun puolella välissä, kun rajoittavia säädöksiä purettiin ja lainsäädäntöä uudistettiin. Ensimmäiset puuhiomot perustettiin 1860-luvulla ja niiden yhteyteen rakennettiin paperitehtaita ja 1880-luvulla sulfaatti- ja selluloosatehtaita. Puuhiomoiden ja paperitehtaiden aines saatiin metsästä, joten suurin osa paperiteollisuudesta syntyi maan sisäosiin, kuten Mänttään ja Nokialle. ¹

Apteekkarina Tampereella toiminut, myöhemmin kauppaneuvoksena tunnettu, Gustaf Adolf Serlachius (1830–1901) perusti Mänttään, Mäntänkosken varrelle vuonna 1868 puuhiomon ja sen viereen paperitehtaan vuonna 1881. Mänttä oli 1800-luvun lopulla käytännössä erämaata, kosken rannalla oli ollut jonkin verran teollista toimintaa ja maataloutta mutta ei kunnollisia kulkuyhteyksiä. G. A. Serlachius lunasti Mäntässä maita ja rakennuksia yhtiön haltuun. Näin hän sai tarvittavaa raaka-ainetta ja vaikutusvaltaa. ² G. A. Serlachiuksen ja yhtiön työväen suhde oli autoritaarinen, mutta arvostava. Serlachius jopa vähän isällisesti huolehti työntekijöidensä hyvinvoinnista asunnon, ruuan, terveyden ja sivistyksen kautta. ³ G. A. Serlachius muun muassa järjesti työntekijöilleen asuntoja, perusti Mänttään tehtaan työläisten lapsille kansakoulun vuonna 1869 sekä kaksi vuotta myöhemmin kirjaston. ⁴

G. A. Serlachiuksen kuoleman jälkeen G. A. Serlachius Osakeyhtiön⁵ johtoon tuli hänen veljenpoikansa vuorineuvos Gösta Serlachius (1876–1942) vuonna 1901. Gösta Serlachius uudisti tehtaan toimintaa uusimalla teollisuuslaitoksia saaden ne ajanmukaisiksi. ⁶ Hän irtaannutti Mäntän Vilppulasta itsenäiseksi kunnaksi vuonna 1922 ja myöhemmin kauppalaksi vuonna 1947 ⁷. Hän myös jatkoi setänsä ja muiden suomalaisten teollisuusjohtajien viitoittamalla tiellä huolehtien koko tehdasyhdyskunnan hyvinvoinnista ja kehityksestä ⁸. Mäntässä hoidettiin Serlachius-yhtiön toimesta muun

¹ Talve 1979, 267–269.

² Hedman & Sivonen 2004, 26–27.

³ Keskisarja 2010, 158–159; Tolonen 2004, 67.

⁴ Keskisarja 2010, 162, 167–168.

⁵ G. A. Serlachius Osakeyhtiö perustettiin vuonna 1902.

⁶ Vesikansa 2001.

⁷ Järvinen 1972, 11.

⁸ Vesikansa 2001.

muassa terveydenhoito, perustettiin Mäntän ammattikoulu, jotta saatiin työväkeä omalle tehtaalle. Yhtiöllä oli myös esimerkiksi maataloustoimintaa, jonka tuotteita myytiin tiloilta edullisesti työntekijöille sekä toimitettiin paikallisiin kauppoihin. Yhtiö tuki sekä lasten virkistystoimintaa että aikuisten yhdistystoimintaa.⁹ Gösta Serlachius palkkasi arkkitehteja suunnittelemaan tehdasyhdyskunnan rakentamista, jotta alueesta saatiin yhtenäinen ja hänen vaatimustensa mukainen. Tehtaan virkailijoiden asunnot rakennettiin lähimmäksi tehdasta ja työväen rakennukset kauemmaksi tehtaasta. Alueet myös rajattiin erilleen toisistaan.¹⁰

Gösta Serlachius toimi tehtaan johtamisen rinnalla taiteen keräilijänä ja mesenaattina ja perusti Gösta Serlachiuksen taidesäätiön vuonna 1933. Taidesäätiön taidekokoelmaan kuuluu Suomen taidehistorian kannalta merkittäviä teoksia ja se on yksi laajimmista yksityisistä taidekokoelmista Pohjoismaissa. Gösta Serlachius rakennutti kodikseen Joenniemen kartanon (1935). Gösta Serlachiuksen kuoleman jälkeen kartanoon jäi asumaan hänen leskensä Ruth Serlachius (1882–1963), joka avasi kartanon osittain taidemuseokäyttöön vuonna 1945. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö hankki Joenniemen kartanon rakennuksen ja maa-alueet omistukseensa 1970-luvulla, ja siitä lähtien Joenniemen kartano on ollut ainoastaan taidemuseokäytössä. Taidesäätiö laajensi Mäntässä museotoimintaa vuonna 2003 avaamalla G. A. Serlachius Oy:n entiseen pääkonttoriin G. A. Serlachius-museon, jonka pääpaino on ollut kulttuurihistoriallisissa, tarinallisissa näyttelyissä. Museossa on vuosien aikana ollut aina esillä näyttely, joka esittelee Mäntän paperiteollisuuden historiaa ja sen lisäksi vaihtuvien näyttelyiden aiheet ovat liikkuneet veteraaneista ja mökkeilystä taiteeseen. Taidesäätiö yhdisti kahden erillisen museon organisaatiot vuonna 2009 ja museoiden nimeksi muutettiin Serlachius-museo Gösta ja Serlachius-museo Gustaf.¹¹

G. A. Serlachius Oy fuusioitui vuonna 1986 Metsäliiton Teollisuus Oy:n kanssa Metsä-Serlaksi. Tällä hetkellä Mäntän paperitehdas on Metsä Tissue Oyj, joka on osa Metsä Groupia¹². G. A. Serlachius Oy:n vaikutus ympäröivään teollisuusyhdyskuntaan oli merkittävä, vaikka ei tietystikään ongelmaton. Mänttäläinen yhteiskunta oli järjestäytynyt

⁹ Mönkkönen 1992, 152, 194–195, 202, 205.

¹⁰ Ahvenainen 1997; Hedman 2004, 104–105.

¹¹ Gösta Serlachiuksen taidesäätiön kokoelmapoliittinen ohjelma 2015; Pitkänen 2004, 84–87.

¹² Virallinen nimi Metsäliitto Osuuskunta.

1920- ja 1930-luvuilla hierarkkisesti. Tehtaan virkamiehillä ja työväellä oli erilleen rajattujen asuinalueiden lisäksi esimerkiksi omat harrastusseurat ja -paikat, eli tehtaan sisäiset auktoriteettisuhteet korostuivat myös vapaa-ajalla. Gösta Serlachiuksen aikaan Mäntässä oli runsaasti ruotsinkielistä väkeä, pääasiassa tehtaalla korkeammissa työtehtävissä, mutta myös esimerkiksi konttoristeina ja puutarhureina. Kaikki mänttäläiset eivät kuitenkaan työskennelleet paperitehtaalla, vaan toimiva kaupunki tarvitsi erilaisia palveluita, kauppoja, maanviljelyä ja julkista hallintoa.¹³ Gösta Serlachiuksen pojan R. Erik Serlachiuksen (1901–1980) ollessa tehtaan johdossa vuosina 1942–1969 elitistisyys alkoi heikentyä samaan aikaan, kun suomalaisessa yhteiskunnassa alettiin korostaa demokraattista ajatusmaailmaa¹⁴.

Mänttäläinen yhdistyselämä oli pitkälti 1800-luvun lopusta alkaen G.A. Serlachius Oy:n järjestämää ja hyväksymää. Ensimmäinen yhteinen toimintamuoto oli tehtaanjohtaja G. A. Serlachiuksen aloitteesta vuonna 1875 perustettu Vaivaishoidon kassa.¹⁵ Tehtaan ulkopuolista yhdistystoimintaa kokoamaan perustettiin Nuorisoseura vuonna 1898. Nuorisoseuralla oli yhtiön johdon hyväksyntä ja seura tuettiin rahallisesti sen rakentaessa nuorisoseuran taloa, joka valmistui vuonna 1902. Nuorisoseuran talo mahdollisti yhdistyksen monipuolisen toiminnan.¹⁶ Mäntän Työväenyhdistys perustettiin vuonna 1905, kun suurlakko vapautti tehtaan työntekijät omaehtoiseen toimintaan ja uskallettiin vaatia työntekijöille parempia oikeuksia. Tämä aiheutti yhtiön ja työväenliikkeessä mukana olleiden välien kiristymistä.¹⁷ Nuorisoseura ja Työväenyhdistys tekivät yhteistyötä ja monet mänttäläiset olivatkin jäseniä molemmissa yhdistyksissä. Näytteleminen oli 1900-luvun alussa suosittu harrastus kummassakin yhdistyksessä, ja ennen työväentalon valmistumista Työväenyhdistyksen näytelmäseura piti esityksiään Nuorisoseuran talolla.¹⁸ Mäntän porvarillisen yhdistyselämän keskus oli vuonna 1920 rakennettu Mäntän Klubi. Samalla nimellä toimi myös yhdistys, johon kuului pääsääntöisesti tehtaan johtoa ja toimihenkilöitä. Tämän lisäksi Mäntän

¹³ Mönkkönen 1992, 152–153.

¹⁴ Mönkkönen 1992, 153, 156.

¹⁵ Virtanen 1972, 47.

¹⁶ Virtanen 1972, 47; Gösta Serlachiuksen taidesäätiö & Tampereen museot / Vapriikki 2003: *Akseli – Pirkanmaan teollisuushistoria. Porvarillinen yhdistyselämä*. [<http://www.akseli.tampere.fi/mantta/valta/porval.htm>].

¹⁷ Tolonen 2004, 53.

¹⁸ Virtanen 1972, 47–48.

yläluokalla oli harrastuksinaan tennis, metsästys ja urheilu sekä näiden parissa omat yhdistykset.¹⁹

Kotiseututoimintaa oli ollut Suomessa jo 1800-luvun loppupuolelta lähtien, mutta teollisuuspaikkakuntien herääminen oman paikkakunnan kulttuuriperinnön vaalimiseen heräsi vasta sotien jälkeen. Kotiseutuperinteen harrastaminen ei ollut Mäntässä vierasta, mutta vasta 1960-luvulla voitiin puhua kotiseutuaatteen omaksumisesta. Paikallista kulttuuriperintöä vaalimaan perustettiin Mänttä-Seura ry 20.10.1963. Mänttä-Seuran perustamiskokous pidettiin Koskelan koululla ja sinne saapui noin 50 kotiseutuaatteesta kiinnostunutta henkilöä. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin maanviljelijä, Mäntän valtuuston jäsen ja G. A. Serlachius Oy:llä huoltomiehenä toiminut Matti Kivimäki (1932–1995). Ensimmäisten sääntöjen mukaan yhdistyksen tarkoitus oli herättää mänttäläisissä kiinnostusta Mäntän menneisyyteen ja tehdä tunnetuksi, vaalia ja kehittää paikallista kulttuuriperintöä. Mäntässä, kuten muuallakin, kotiseutuharrastus keskittyi ensimmäisen kymmenen vuoden ajan talonpoikaisen elämänmuodon vaalimiseen, mutta 1970-luvulla voitti kanta, jonka mukaan kannatti kerätä teollista perinnettä. Kulttuuriympäristöjen suojelun lisäksi säännöissä otettiin huomioon luonnonsuojelu ja se sisällytettiin myös seuran toimintatavoitteisiin. Luonnonsuojelu poistettiin terminä yhdistyksen uusituista säännöistä vuonna 1975. Todennäköinen syy oli Mänttään perustettu erillinen luonnonsuojeluyhdistys. Kotiseutuaatteen omaksuminen Mäntässä ei ollut itsestään selvää, koska suurin osa asukkaista oli muuttanut paikkakunnalle paperitehtaan tarjoaman työn perässä, eikä kaupungissa ollut juurikaan vanhoja mänttäläisiä sukuja. Alkuaan kotiseututyö oli perinteen keräämistä ja tallentamista, ”nykyään sen katsotaan olevan kokonaisvaltaista toimintaa kotiseudun kehittämiseksi”.

20

Mänttä-Seura keräsi kotiseutuarkistoa, ja nämä arkistokokoelmat on nyt museoitu osaksi Gösta Serlachiuksen taidesäätöön kokoelmia ja niitä voidaan pitää osana kulttuuriperintöprosessia. Kulttuuriperintöprosessissa aineettoman tai aineellisen historiasta kumpuavan jäljen käyttötarkoitus tai muoto muuttuu, eikä se toteuta enää

¹⁹ Mönkkönen 1992, 292.

²⁰ Mänttä-Seuran toimintakertomus 1967, Mänttä-Seuran arkisto, SM; *Maanviljelijä Matti Kivimäki*. Aamulehti 3.5.1975, Mänttä-Seuran arkisto, SM; Järvinen 1988, 1–2. *Perimänttäläinen elämänpaari*. Aamulehti 3.12.1992, Mänttä-Seuran arkisto, SM; Mönkkönen 1998, 411.

alkuperäistä tarkoitustaan. ²¹ Museokokoelmaan liitettyllä aineistolla on alkuperäinen käyttötarkoitus ja ajan saatossa se on saatettu korvata jollain uudella versiolla samasta esineestä tai siitä on tullut esimerkiksi arki- tai työelämässä tarpeeton. Ajan kuluessa esine on koettu tarpeelliseksi säilyttää ja se on lahjoituksen tai keräyksen kautta tullut museoon ja osaksi sen kokoelmaa. Museoitu artefakti kertoo menneisyydestä mutta luo polkua myös tulevaisuuteen. ²²

Mänttä-Seuran toiminta hiipui 1990-luvun loppupuolella, ja yhdistys koki Gösta Serlachiuksen taidesäätiön uuden museohankkeen hyväksi tilaisuudeksi lahjoittaa keräämänsä aineistot museon haltuun. Kaikki yhdistyksen keräämät kokoelmat siirtyivät osaksi Serlachius-museoiden kulttuurihistoriallisia kokoelmia vuonna 2002. Mänttä-Seura ry:n toiminta kuitenkin virisi uusien jäsenten ja uuden hallituksen myötä 2000-luvun puolivälissä, mutta yhdistys ei haikaillut vanhojen aineistojen perään vaan ottikin suunnakseen osallistumisen erilaisiin kehittämishankkeisiin. Yksi ensimmäisistä hankkeista oli vuosina 2005–2006 Mäntänvuoren virkistysalueen perusparannushanke, johon kuului muun muassa näköalatornin rakennuttaminen Mäntänvuorelle vanhojen piirustusten pohjalta. Yhdistyksen toiminnan keskiössä on viime vuosina ollut Sassin kansanpuistohanke, Mäntän Vuorentornin hallinnointi, Suomen toiseksi vanhimman elokuvateatterirakennuksen Kino Säteen ylläpito ja syksyyn 2020 asti elokuvateatterin pyörittäminen elokuvateatteri Bio Säteessä. Yksi näkyvimmistä hankkeista on ollut Sassin kansanpuisto, josta on tarkoitus tulla ekologinen, lentoystävällinen kaupunginosa Mänttään. ²³ Sassi on Mäntän keskustasta itään sijaitseva alue, joka on alun perin ollut G. A. Serlachius Oy:n sellupuuvarastoalueena, mutta 1970-luvulla siitä tehtiin yhtiön lannoituslentojen tukikohta, ja sitä kautta siellä on hiekkapohjainen kiitorata. Mänttä-Seura on laatinut suunnitelmat alueen kehittämiseksi, ja tällä hetkellä hanketta vetää näiden suunnitelmien pohjalta Mäntässä toimiva MW-Kehitys Oy. Projektin nimenä on Lakeside Airpark Finland.

Olen itse syntyperäinen mänttäläinen ja asunut poissa paikkakunnalta ainoastaan opiskelujeni takia. Mäntässä itseäni kiehtoo se, että se on pieni kaupunki keskellä metsää,

²¹ Sivula 2015, 57.

²² Kinanen 2007, 171.

²³ Mänttä-Seuran toimintakertomukset 1995–1999, Mänttä-Seuran arkisto, SM; Sassiin.fi Kansanpuistohankkeen internetsivut.

jossa on kaikki tarpeellinen hyvään elämään ja ehkä vähän enemmänkin. Itse työskentelen Serlachius-museoilla. Vanhemmistani kumpikaan ei ole ollut töissä paperitehtaalla, mutta isäni on tehnyt työuransa Vilppulan sahalla, jonka omistajana G. A. Serlachius Oy oli 1980-luvulla. Isoäitini on myös ollut töissä Serlachius-yhtiön omistamalla Seppälän tilalla. Koen kuitenkin, että pystyn suhtautumaan tutkittavaan kohteeseeni objektiivisesti huolimatta läheisestä suhteestani kaupunkiin ja sen asukkaisiin. Itseäni tässä tutkielmani aiheessa kiinnostaa se, millaiseksi Mänttä on koettu aiemmin, miten se koetaan tulevaisuudessa sekä millainen koko alueen tulevaisuus on taiteen ja teollisuuden risteämiskohdassa. Mänttä on yhden teollisuusyrityksen ympärille kasvanut kaupunki ja tämä on yksi asia, joka on selittänyt paikkakunnalla tapahtunutta yhteiskunnallista elämää ja toimintaa²⁴. 2000-luvulla Mäntästä on kuitenkin teollisuuden ohessa oltu rakentamassa monipuolista taidekaupunkia, jossa suuressa roolissa ovat Serlachius-museot. Mänttä-Seuran toiminta on muuttanut muotoaan, eikä paikallisen perinteen ja menneisyyden kerääminen ole enää sille ajankohtaista.

Tämän johdannon jälkeen käsittelen tutkimuskysymykseni ja -aineiston sekä käyttämäni tutkimusmenetelmät. Tutkielmani kolmas luku käsittelee Mänttä-Seuran toimintaa ja peilaan sitä suomalaisen kotiseutuliikkeen historiaan. Yhdistyksen toiminta on ollut monipuolista ja aktiivista. Neljännessä luvussa käsittelyssä on kulttuuriperintöprosessi, jossa Mänttä-Seuran kokoelma on siirretty osaksi Serlachius-museoiden kokoelmia. Lopuksi vastaan asettamiini tutkimuskysymyksiini ja teen johtopäätökset työni tuloksista.

²⁴ Mönkkönen 1998, 15.

2. Tutkimusaineisto ja -menetelmät

2.1 Tutkimuskysymykset, aineisto ja tutkimuksen menetelmä

Tämän tutkimuksen tarkoitus on tutkia Mänttä-Seuran ja sen keräämän aineiston merkitystä mänttäläisen, erityisesti teolliseen menneisyyteen painottuvan kulttuuriperinnön vaalimisessa. Mänttä-Seuran hankkima aineisto on lahjoitettuna osaksi Gösta Serlachiuksen taidesäätiön eli Serlachius-museoiden kokoelmia.

Tutkimuskysymykseni asetan seuraavasti: Millainen kulttuuriperintötoimija Mänttä-Seura on ollut? Kuinka Mänttä-Seuran jäsenet ja heidän toimintansa ovat vaikuttaneet paikalliseen identiteettityöhön? Millainen kulttuuriperintöprosessi on käyty läpi, että Mänttä-Seuran kokoelmat ovat päätyneet osaksi Serlachius-museoiden kokoelmia?

Lähestyn Mänttä-Seuran kokoelmia osana teollisuuspaikkakunnan kulttuuriperintöä. Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata sitä kulttuuriperintöprosessia, jossa Mänttä-Seuran keräämä kokoelma-aineisto siirtyy osaksi Serlachius-museoiden kulttuurihistoriallisia kokoelmia. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö hallinnoi Serlachius-museoita ja taidesäätiön kokoelmapoliittisessa ohjelmassa (2015) taidekokoelmasta käytetään nimitystä *Gösta Serlachiuksen taidesäätiön taidekokoelma* ja esine-, kuva- ja arkistokokoelma on *Serlachius-museoiden kulttuurihistoriallinen kokoelma*. Mänttä-Seuran lahjoittamaa aineistoa on esine- ja arkistokokoelmissa sekä henkilökunnan ja tutkijoiden käytössä olevassa Serlachius-museoiden kirjastossa. Käytän tässä työssä esine- ja arkistokokoelmista lyhennettynä nimitystä *Serlachius-museoiden kokoelma* ja lisään aina tarkennuksen tarkoitan ko arkisto- vai esinekokoelmaa.

Kokoelmaan on kerätty seuran omaa aineistoa sekä muiden paikallisten yhdistysten ja järjestöjen arkistoja sekä yksityisiltä henkilöiltä saatuja aineistoja. Mänttä-Seuran kokoelmat on kerätty seuran aktiivien toimesta, ja suurin osa tästä aineistosta on arkistomateriaalia, jonka osaksi on liitetty valokuvia. Kokoelmassa on myös noin neljäkymmentä esinettä sekä vajaa kolmesataa kirjaa, jotka on liitetty Serlachius-museoiden kirjastoon. Kirjasto, kuten muukin kokoelma-aineisto, on museoiden henkilökunnan ja sovitusti ulkopuolisten tutkijoiden käytössä.

Tässä työssä tutkimuskohteenani ja -aineistonani on sama Serlachius-museoiden kokoelmassa oleva Mänttä-Seuran aineisto. Mänttä-Seuran kokoelmat ovat luetteloituna Serlachius-museoiden käyttämään Cumulus-tietokantaan. Cumulus-tietokantaan on luetteloitu kaikki Serlachius-museoiden kokoelma-aineisto lukuun ottamatta Gösta Serlachiuksen taidesäätiön taidekokoelmien teoksia, jotka on luetteloitu Muusa-tietokantaan. Cumulus on jaettu seitsemään eri tietokantaan: arkisto, esinekokoelma, kirjasto, kuva-arkisto, piirustusarkisto, Serlachius-kirjeenvaihtoarkisto ja teoskuvat. Mänttä-Seuran aineistoja löytyy arkistosta, esinekokoelmasta ja kirjastosta. Olen jäsentänyt Mänttä-Seuran materiaalia ensin käymällä Cumulusessa läpi, millaista materiaalia Mänttä-Seuran lahjoittamat kokoelmat pitävät sisällään. Tämän lisäksi olen tutkinut tarkemmin arkistomateriaalia ja selvittänyt, mitä ne pitävät tarkemmin sisällään. Esinekokoelmaan olen tutustunut ainoastaan tietokannan kautta.

Yhdistyksen toimintaan olen tutustunut käymällä läpi Mänttä-Seuran toimintakertomukset ja löytänyt niiden kautta eri teemoja, miten Mänttä-Seura ylläpiti mänttäläistä kulttuuriperintöä ja halusi sekä säilyttää että esitellä sitä kiinnostuneille. Mänttä-Seurasta on kirjoitettu 25-vuotis- ja 30-vuotishistoriikit, jotka tiivistävät hyvin Mänttä-Seuran toimintaa. Näiden pohjalta olen luonut yleiskuvan seuran toiminnasta, ja tässä työssä esittelen sitä sekä yleisesti että eri teemojen kautta. Tarkoitukseni ei ole ollut tehdä Mänttä-Seuran historiikkia, vaan antaa kuva seuran kulttuuriperintötoiminnasta ja suhteuttaa sitä muiden kaupunkien ja alueiden kotiseututoimintaan.

Tutkimukseni yksi ongelmista on se, että vaikka aineisto antaa mahdollisuuden luoda kuvan Mänttä-Seuran toiminnasta, se on valikoitunutta eikä kata koko toiminnan laajuutta. Esimerkiksi toimintakertomuksissa lueteltujen eri yhdistyksen sisäisten toimikuntien työstä on säilynyt ainoastaan joitain yksittäisiä kokousten pöytäkirjoja, eikä näin ollen niiden toiminnan täydellinen kuvaaminen ole mahdollista. Tietysti on mahdollista, että siinä on kaikki virallinen informaatio, mikä mahdollisesti on alun perin talletettu. Seuran toimintaa ovat pyörittäneet pitkään samat aktiivit, joten todennäköisesti eri toimikuntien toiminta on vuosien saatossa huomaamatta sulautunut osaksi koko yhdistyksen toimintaa, ja näin ollen niitä ei ole selkeästi eroteltu.

2.2 Keskeiset käsitteet

Esittelen tässä luvussa työni keskeiset käsitteet: kulttuuriperintö, teollinen kulttuuriperintö ja sen vaatima identiteettityö, kulttuuriperintöprosessi ja kulttuuriympäristö.

Kulttuuriperintö-käsite voidaan yksinkertaisimmillaan ymmärtää kaikkina menneisyyden jälkinä muinaisesta Egyptistä eilisen päivän tapahtumiin. Nämä muinaiset jäljet voidaan jakaa aineellisiksi ja aineettomiksi.²⁵ Menneisyydellä tarkoitetaan tapahtumia, jotka on jo tapahtunut, ja historia on niistä tehty tulkinta²⁶. Laurajane Smithin mukaan kulttuuriperintöä ei ole pelkkä aineellinen objekti, kuten paikka, rakennus tai esine. Kulttuuriperintöön liittyy aina prosessi, jossa muistetaan, mitä muistoja ja tarinoita näihin objekteihin liittyy, ja näin siihen liittyy muistamista, ymmärtämistä ja nykyhetkeen sitomista.²⁷ Kulttuuriperinnön määrittelyn yksi kriteereistä on se, että kulttuuriperintö ei ole sellaisenaan olemassa, vaan sitä tuotetaan ja muokataan aktiivisesti yksilöiden, yhteisöjen ja instituutioiden kautta. Nämä myös valitsevat menneisyydestä ne tulkinnat ja jäljet, jotka ne kokevat säilyttämisen arvoisiksi.²⁸

Kulttuuriperinnöksi luettiin pitkään 1800-luvulta periytyneen käsityksen mukaan lähinnä kansakunnan menneisyyteen liittyviä merkittäviä jäänteitä, monumentteja. Suomessa kulttuuriperintö-termin käyttö alkoi vakiintua 1950-luvulta lähtien ja kulttuuriperintöajattelu muuttui samaan aikaan kansainvälisesti. Monumenttien ja kansallisten sankaritarinoiden rinnalle nostettiin tavallisia, ihmisten arjesta kertovia tarinoita ja asioita.²⁹ Kulttuuriperintö-käsite muutti muotoaan vuosisatojen aikana ja edelleenkin sen merkitys saattaa muuttua aina ajan ja puhujan mukaan. Kulttuuriperintö-terminä on vakiintunut tutkimukseen ja arkikieleen 2000-luvulla. Termiä käytetään usein perinteen ja kulttuurin synonyymina, joten termin määrittely on laajentunut ja epämääräistynyt, joten joidenkin tutkijoiden mukaan sen käyttö tieteessä voidaan kyseenalaistaa.³⁰ Itse määrittelen kulttuuriperintöön kuuluvaksi tässä työssä sekä

²⁵ Tuomi-Nikula, Haanpää ja Kivilaakso 2013, 14.

²⁶ Grahn 2014, 44.

²⁷ Smith 2006, 44.

²⁸ Sivula 2017, 10; Kuutma 2009, 6.

²⁹ Sivula 2010a, 22–23.

³⁰ Tuomi-Nikula, Haanpää ja Kivilaakso 2013, 14–15.

virallisesti tunnustetut museoiden kokoelmat että ne menneisyyden jäljet, joilla on ollut erityistä merkitystä Mäntälle ja mänttäläisille Mänttä-Seuran kautta. Näille kulttuuriperinnön jäljille on mahdollista antaa Smithin teorian mukaan erilaisia merkityksiä niihin liitettävien muistojen ja merkitysten kautta. Näitä pohdin tutkimuskysymysteni kautta.

Aineelliseksi kulttuuriperinnöksi voidaan yksinkertaistettuna lukea kaikki konkreettiset menneisyyden jäljet eli esimerkiksi esineet ja rakennukset. Aineettomaksi kulttuuriperinnöksi luetaan muun muassa ne käytänteet, representaatiot, taidot, tiedot ja ilmaukset, jotka yhteisö on omaksunut osaksi kulttuuriperintöään.³¹ Aineettomasta kulttuuriperinnöstä alettiin puhua 1980-luvulla, kun ensin Unescon maailmanperintöluettelon kautta oli alettu suojelemaan rakennuksia ja luontokohteita. Meksikossa järjestetyssä konferenssissa kulttuurin määritelmä laajennettiin käsittämään ihmisten jokapäiväinen elämä, kuten perinteet, arvot ja uskomukset. Haluttiin luoda järjestelmä suojelemaan aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Vuonna 2003 solmittiin Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta ja se tuli voimaan Suomessa 2013. Aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä ei voi myöskään erottaa toisistaan. Aineellisen kulttuuriperinnön jälki saa arvon vasta, kun siihen on liitetty merkitys, muisto tai kokemus.³² Esimerkiksi Serlachius-yhtiöiden tehdarakennukset ovat aineellista kulttuuriperintöä, mutta muuttuvat myös aineelliseksi kulttuuriperinnöksi, kun yhteisön jäsenet liittävätkin rakennuksiin merkityksiä hyödyntääkseen sitä identiteettinsä rakennusprosessissa.

Kulttuuriperinnön valintaan ja säilymiseen vaikuttaa aina myös se, kenellä on valta päättää, mikä on kulttuuriperintöä, sekä mahdollisuus määrittää, millaista kulttuuriperinnön tulee olla. Aineellisen ja aineettoman kulttuurin tuotetta ei ole tehty kulttuuriperinnöksi, vaan valinta vaikuttaa kulttuuriperinnön syntyyn. Näin kulttuuriperintö on aina sen tulosta, mitä on valittu säilyttämisen arvoiseksi. Laurajane Smithin mukaan kulttuuriperinnön arvot ja merkitykset ovat aina uudelleen arvioitavissa, vaikka kohteena olisi muuttumattoman oloinen fyysinen objekti³³. *Kulttuuriperintöprosessiksi* sanotaan sitä tapahtumasarjaa, jossa menneisyyden jäljet

³¹ Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi 2003.

³² Smith 2006, 1–3; Tuomi-Nikula, Haanpää ja Kivilaakso 2013, 17–18.

³³ Smith 2006, 74–75.

valitaan ja tuotetaan säilyttämisen arvoiseksi todisteeksi. Tämä tapahtuu valintojen kautta, joita yksilöt, yhteisöt ja erilaiset instituutiot tekevät.³⁴ Museoiden, arkistojen ja kirjastojen rooli on merkittävä alueellisen kulttuuriperinnön valinnassa, määrittelyssä, arvottamisessa ja siinä, kuinka sitä käytetään. Museoilla on mahdollisuus tehdä valinta siitä, mitä esineistöä ja aineistoa se ottaa kokoelmiinsa.³⁵ Suomen museoihin alettiin keräämään 1800-luvulla kokoelmia, joiden oli tarkoitus luoda kokonaiskuva suomalaisen kulttuurin kehityksestä³⁶. Museoiden kokoelmien keräämisessä on tänä päivänä yhä suuremmassa roolissa nykydokumentointi, eli kerätään museon kokoelmiin uutta aineistoa ja dokumentoinnin kohteena on usein jokin nykypäivän ilmiö.

Kulttuuriperinnön yksi osa-alue on *teollinen kulttuuriperintö*. Suomalaisen teollisen kulttuuriperinnön tutkimuksen ja ymmärryksen muokkautuminen nykyiseen muotoonsa on käynyt läpi useita vaiheita. Teollisuuden muuttuessa on aika ajoin herännyt huoli siitä, että tuotantolaitokset ja työväenkulttuuri häviäisivät. Teollinen menneisyys on kuitenkin tutkimuksen kautta tullut osaksi kulttuurihistoriaa.³⁷ Teollista kulttuuriperintöä määrittelevä termistö vakiintui kansainvälisessä keskustelussa 1970-luvun loppupuolella. Ruotsi oli kansainvälisestikin arvioiden teollisen kulttuuriperinnön edelläkävijämaa ja siellä esitettiin teollisuusmuistojen (industriminnen) käsite.³⁸ Ruotsissa vuonna 1978 pidetty kansainvälinen konferenssi *Conservation of Industrial Monuments* korvasi siihen asti käytetyn *industrial archaeology* -termin uudella *industrial heritage* -termillä. Suomessa käytiin vielä tämänkin jälkeen aina 1990-luvun loppupuolelle keskustelua siitä, pitäisikö puhua teollisuusperinnöstä, teollisuusperinteestä vai teollisesta kulttuuriperinnöstä.³⁹ Kuitenkin teollinen kulttuuriperintö vakiintui kuvaamaan sekä aineetonta että aineellista jäämistöä ja teollisuusperinne teollisuustyöväen muistitietoa. Ruotsissakin siirryttiin 2000-luvulla käyttämään käsitettä *det industriella kulturarvet*, joka vastaa Suomessa ja maailmalla käytettyä teollinen kulttuuriperintö -termiä.⁴⁰

Teollisuushistoriasta ja teollisuudessa tehtävästä työstä tuli suosittu tutkimuksen kohde Pohjoismaissa 1960-luvulta lähtien. Suomessa näiden tutkimuskohteiden välissä oli

³⁴ Sivula 2017, 10.

³⁵ Tuomi-Nikula 2013, 20–21; Tuomi-Nikula 2013, 53.

³⁶ Kostet 2010, 266.

³⁷ Sivula 2017, 10.

³⁸ Sivula 2017, 18.

³⁹ Sivula 2010b, 23.

⁴⁰ Sivula 2010b, 22.

kuitenkin pitkään poliittinen jakolinja. Työväenkulttuuria tutkittiin poliittisesti vasemmalla puolella ja teollisuusperintöä, lähinnä yrityshistoriaa, oikealla. Suomessa kiinnostuttiin 1980-luvulla tutkimaan teollisuuden ympärille rakentuneita yhteisöjä. Näitä yhteisöjä pyrittiin ymmärtämään yhdyskuntina. Yhteiskuntatieteilijät kiinnostuivat paikallisten teollisuusyhdyskuntien dynamiikasta, kun huomattiin yhden teollisuustyönantajan varaan rakentuneiden yhteisöjen puutteet. Yliopistotutkija Jussi Koivuniemen mukaan tehdasyhdyskuntaan kuuluvat tehtaot ja väestö, jotka muodostavat yhdyskunnan rakenteen, sosiaaliset suhteet, työolot ja ehdot, elinolosuhteet, tehdasjärjestyksen sekä aatteet ja poliittisen toiminnan. Suomessa tehdasyhdyskunta-termin alle yhdistettiin sekä teollisuushistoriallinen että työväenhistoriallinen tieto, ja näiden molempien kautta löydettiin mukaan kulttuurihistoriallinen arvostus ja tehdas.⁴¹

Pohjoismaissa kulttuuriperinnön käsite on sidottu identiteetin ja osallisuuden käsitteisiin. Kulttuuriperintö tarjoaa mahdollisuuden tunnistautua yhteisön jäseneksi tai kokea itsensä osaksi jotain yhteisöä, ja sitä kautta erottautua muista yhteisöistä.⁴² Identiteetti käsitteenä on yhtä laaja ja monimerkityksinen kuin kulttuuriperintökin. Sille on muotoutunut eri tieteenaloilla toisistaan poikkeavia merkityksiä, eivätkä ne ole useinkaan yhteen sovitettavissa. Filosofissa identiteetti on samankaltaisuutta, psykologiassa sillä tarkoitetaan tietoisien yksilön itselleen rakentamaa minäkuvausta, taloudessa identiteetti on omien valintojen summa. Kansatieteessä, sosiologiassa ja valtio-opissa voidaan puhua kansallisidentiteetistä ja etnisestä identiteetistä. Kulttuurimaantieteilijä Anssi Paasi on luonut viitekehyksen kuvaamaan alueellista identiteettiä, jossa erotetaan toisistaan alueen identiteetti ja alueen asukkaiden identiteetti. Alueen identiteetti tarkoittaa luontoon, kulttuuriin ja sosiaaliseen elämään liittyviä ominaisuuksia ja ilmiöitä, joiden perusteella alue voidaan erottaa muista alueista. Asukkaiden alueellinen identiteetti viittaa asukkaiden alueelliseen tietoisuuteen eli kuinka he samaistuvat alueeseen. Kuitenkin identiteetti tässä työssä ja myös Sulevi Riukulehdon mukaan kannattaa varata ainoastaan tietoisille toimijoille eli ihmisille. Identiteetin käsitettä ei myöskään tarvitse rajata vain yksilöön, vaan siitä voidaan johtaa myös kollektiivista identiteettiä, joka yhdistää yhteisön sisällä. Identiteetin ajatus on myös se, että se muuttuu kulttuuriperinnön lailla ajassa.⁴³

⁴¹ Sivula 2010b, 22, 26–27.

⁴² Sivula 2015, 57.

⁴³ Riukulehto 2013, 310–315; Paasi 2017, 20.

Kulttuuriperintöä rakentava identiteettityö koostuu osallistumisesta, kommunikaatiosta ja merkitysten tuottamisesta. Kulttuuriperinnön professorin Anna Sivulan teorian mukaan kulttuuriperintöprosessia ylläpitävä yhteisö tekee identiteettityötään kolmella eri työkalulla. Ensimmäisenä työkaluna toimii *monumentalisoinva identiteettityö*, jossa kulttuuriperintöyhteisö valitsee, tuottaa, suojelee, säilyttää ja arvottaa merkityksellisiä historiallisia todisteita ja symboleita. Se on menneisyyden tulkinta, jonka kulttuuriperintöä käyttävän yhteisön jäsenet jakavat. Yhteistä historiaa voidaan jakaa eri tavoin oman yhteisön jäsenille ja yhteisön ulkopuolisille henkilöille. Tämä näkemys myös yhdistää yhteisön näkemykset menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. Toisaalta se voi myös korostaa niiden ulkopuolisuutta, jotka eivät jaa tätä yhteistä käsitystä. Jaetut tarinat ovat kehyskertomuksia, jotka vahvistavat merkityksen aineettomalle ja aineelliselle jäljelle. ⁴⁴

Toisessa työkalussa eli *omaksuvassa identiteettityössä* yhdistetään osallisuuskokemukset menneisyyden symboleihin. Kulttuuriperintöyhteisön jäsen voi tuntee osallisuutta esimerkiksi eri alueisiin, rakennuksiin tai kertomuksiin riippumatta siitä, kuka alueet ja rakennukset omistaa tai kertoo kertomukset. Historialliset arvorakennukset ovat tästä yhtenä esimerkkinä. ⁴⁵ Mäntässä yhdistävänä tekijänä toimii G. A. Serlachius Oy:n rakentamat tehdasrakennukset ja niiden luoma merkitys Mäntän ja mänttäläisten identiteetille. Kolmantena identiteettityökaluna on *historioiva identiteettityö*, jossa menneisyyden jäljet ja symbolit ovat todisteena yhteisön sisällä jaetusta historiasta. Näiden todisteiden kulttuuriperintöarvo ja merkitys vahvistuvat jaetun historian kautta. Se myös vahvistaa yksilön käsitystä itsestään yhteisön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden jatkumolla. ⁴⁶ Mänttä-Seuran kokoelmat ovat jälkiä menneisyydestä ja tämä työ luo pohjaa niiden tutkimiselle ja käyttämiselle tulevaisuudessa.

Identiteettityö on kulttuuriperintöyhteisön sisäistä kommunikaatiota. Aktiivinen kulttuuriperintöyhteisö toimii ja osallistuu identiteettityöhön näiden kolmen työkalun risteyksessä. Kulttuuriperintöä pidetään yllä jatkuvalla monumentalisoinnilla,

⁴⁴ Sivula 2015, 57, 65; Sivula 2017, 12–13; Smith 2006, 1–3.

⁴⁵ Sivula 2017, 13.

⁴⁶ Sivula 2015, 65; Sivula 2017, 15.

historioinnilla ja omaksumisella.⁴⁷ Tässä tutkielmassa yhteisönä toimii mänttäläiset ja Mänttä kaupunkina. Mänttä-Seura on toiminut alueellisen identiteetin luojana vaikuttamalla yhteisön toimintaan. Käsittelmässäni aineistossa tulee esille eri tavoin teollinen kulttuuriperintö, koska Mänttä on leimallisesti teollisuuskaupunki. Minun tutkimuksessani identiteettiä ei ole vahvistanut vain itse teollinen yritys, vaan myös yrityksen ympärille rakentunut yhdyskunta ja sen asukkaat.

Kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan ympäristöä ja maisemaa, johon ovat vaikuttaneet sekä ihminen että luonto. Kulttuuriympäristöön liittyy sille annetut merkitykset ja tulkinnat ja sitä voidaan tarkentavasti kuvailla myös termeillä *kulttuurimaisema* ja *rakennettu kulttuuriperintö*.⁴⁸ Mäntän paperiteollisuus ja sen tehdasrakennukset ovat aivan keskustassa, ja kaupunki rakentui tehtaan ympärille. G.A. Serlachius Osakeyhtiö ja sen rakennuttama tehdasyhdyskunta taajama-alueineen on muokannut Mäntän kulttuuriympäristöä sellaiseksi kuin se nyt on. Mänttä-Seuran yhtenä tavoitteena oli saada suojeltua rakennettua ympäristöä ja olla osallisena myös esimerkiksi katujen nimeämisessä. Käsittelen yhdistyksen tekemää kulttuuriympäristötyötä seuraavassa luvussa.

Edellä esitetyn teoriakokonaisuuden pohjalta pohdin seuraavissa luvuissa vastauksia edellä esittämiini tutkimuskysymyksiin, joista yksi oli Mänttä-Seura ja sen vaikutus paikalliseen identiteettityöhön. Tutkielmassani korostuu etenkin yhteisön ja teollisuuspaikkakunnan jakama identiteetti ja työ, jota sen eteen on tehty. Sivulan mukaan kulttuuriperintöyhteisö lakkaa olemasta, jos tämä identiteettityö lopetetaan⁴⁹. Pohdin loppuluvussa sitä, mitä tälle kulttuuriperintöyhteisölle on 2000-luvulla tapahtunut ja näkykö sen vaikutus vielä tässä ajassa. Yhteisöjen identiteetti- ja imagotyössä on osallisena yleensä suhteellisen pieni osa historioitavan yhteisön jäsenistä, joka koettiin myös Mänttä-Seurassa ongelmana ajan saatossa.

⁴⁷ Sivula 2015, 58, 67; Sivula 2017, 15.

⁴⁸ Kulttuuriympäristömme.fi -internetsivusto.

⁴⁹ Sivula 2017, 16.

2.3 Tutkimuskirjallisuus

Kotiseutuyhdistyksistä on kirjoitettu kaksiosainen kirjasarja, Piia Stenforsin *Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944* ja Harri Turusen *Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000*. Nämä ovat olleet tärkein lähdemateriaalini kotiseutuyhdistysten historiaan. Olen saanut niiden kautta luotua kuvaa siitä, miten Mänttä-Seura sijoittuu kotiseutuyhdistysten kentälle ja jatkumoon. Mänttä-Seuran toiminnasta olen saanut tietoa Toivo Järvisen kirjoittaman *Mänttä-Seura 25 vuotta 1963–1988* -painatteen kautta. Se on historiikki ilman lähdeviitteitä, mutta sieltä löydettävät tiedot ovat todennettavissa Mänttä-Seuran arkistosta. Ja ilman tätä historiikkia kokonaiskuvan luominen Mänttä-Seurasta olisi ollut haastavampaa.

Kulttuuriperinnön määrittelyssä olen käyttänyt Outi Tuomi-Nikulan, Riina Haanpään ja Aura Kivilaakson *Mitä on kulttuuriperintö?* -kirjaan kirjoittamaa artikkelia *Kulttuuriperintökysymysten jäljillä*. Kulttuuriperintöä käsittelee myös australialaisen tutkijan Laurajane Smithin kirjaa *Uses of Heritage*. Teollisesta kulttuuriperinnöstä ja kulttuuriperintöprosessista kertovat Anna Sivulan tutkimukset toimivat tutkimukseni teoreettisena lähtökohtana. Teollista kulttuuriperintöä ja kulttuuriperintöprosessia Sivula on käsitellyt artikkelissa *Mitä teollinen kulttuuriperintö on?* ja paikallista historiapolitiikkaa ja paikallista identiteettityötä artikkelissa *Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina*. Maarit Grahn on väitöskirjassaan *Perheyhtiö ja paikallisuus – A. Ahlström Osakeyhtiön historian perintö Noormarkussa* tutkinut, miten kulttuuriperintö on ollut yrityksen toimintaa ohjaavassa asemassa sekä miten historian käyttö ja perinteet ovat ilmenneet perheyhtyksessä. Olen käyttänyt tutkimusta peilaamaan Mäntän teollista toimintaa, mutta työni kohteena on kuitenkin Mänttä-Seura paikallisena toimijana eikä G. A. Serlachius Oy.

G. A. Serlachius Oy:n vaikutuksesta Mänttään on tehty kaksi hyvin teemat kokoavaa kirjaa 2000-luvun alussa. Tarja Hedman ja Pauli Sivonen ovat kirjoittaneet ulkoilmanäyttelyyn liittyvän kokoomateoksen *Museo jalkautuu kaupunkiin*. Pauli Sivonen on toimittanut myös *Kotkan siipien suojassa* -teoksen, jossa on käsitelty Mäntän teollista historiaa ja Serlachiuksen vaikutusta Mäntässä eri näkökulmista. Mäntän muuttumista teollisesta taajamasta taidekaupungiksi ja sen merkitystä on tutkinut Johanna Harjunpää pro gradu -tutkielmassaan *Vessapaperia ja veistoksia – Mäntän kaupungin*

muutos tehdaskaupungista taidekaupungiksi vuodelta 2011. Tutkielmassa on haastateltu mänttäläisiä toimijoita, jotka ovat osaltaan aktiivisia Mäntän kehittämisessä. Työn pääpaino on siinä tarinassa, jota Mäntästä taidekaupunkina alettiin 2000-luvun vaihteen jälkeen kertoa. Mauri Mönkkönen on kirjoittanut kahteen osaan jaetun *Mäntän historian*, ja niistä olen saanut runsaasti Mänttään liittyvää tietoutta.

3. Mänttä-Seura – kotiseudun vaalimista teollisuuspaikkakunnalla

3.1 Kotiseutuliikkeen historiaa

Kotiseudun käsite on eri aikoina saanut erilaisia painotuksia eri kulttuuri- ja kielialueilla. Yhteiskuntien kehitysvaiheet ovat myös vaikuttaneet kotiseudun määrittelemiseen. Suomessa kotiseutuun liitetään alueen lisäksi kulttuurissa ja sosiaalisissa suhteissa muodostuva henkinen ympäristö.⁵⁰ Kotiseutua voidaan käyttää tutkimuksessa alueellisen identiteetin ja yhteisöllisyyden määrittelyssä. Alue on yksi tärkeimmistä yksilön identiteettiä muovaavista tekijöistä, ja alueidentiteetti on myös tapa asemoida itsensä osaksi yhteisöä. Jokainen yksilö rakentaa omiin kokemuksiinsa perustuvan käsityksen ympäristöstään ja tästä muodostuu jokaiselle omanlaisensa käsitys omasta kotiseudustaan. Kotiseudun merkitys muodostuu kolmesta eri asiasta: rakennetusta ympäristöstä, luonnonympäristöstä ja henkisestä ympäristöstä. Kuitenkin maisemaympäristöä ja henkisen ympäristön luomia muistoja on hankala erottaa toisistaan, joten ne nivoutuvat yhteen. Kotiseudun rajat myös vaihtelevat eri henkilöillä. Jos on asunut aina samassa paikassa, saattaa kokea, että hänelle on olemassa vain yksi kotiseutu. Tällainen yksipaikkaisuus ei ole nykyaikana kuitenkaan usein todellisuutta, koska ihmiset muuttavat esimerkiksi maalta kaupunkiin. Useimmat siis saattavat kokea kotiseudukseen useamman alueen, jolloin kotiseutu on monipaikkainen. Kotiseutu voi myös olla enemmän henkinen ympäristö.⁵¹ Tässä tutkielmassa yhteiseksi kotiseuduksi rajautuu Mänttä, joka on joillekin se ainoa kotiseutu ja osalle yksi monesta kotiseudusta.

Harri Turunen rajaa kirjassaan *Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000* kotiseutuliikkeen laaja-alaiseksi liikkeeksi, joka pitää sisällään kuntien ja maakuntaliittojen kotiseututyön, karjalais- ja nuorisoseurojen toiminnan, osakuntien harjoittaman kotiseuduntutkimuksen ja kotiseututyön sekä 1970-luvulla alkaneen kylätoiminnan. Kotiseututyön piirteitä on ollut myös marttojen, maanmiesseurojen, maa- ja kotitalousnaisten, Lions-klubien ja omakoti- ja asukasyhdistysten toiminnassa kotiseuduntutkimuksen, ympäristön ja perinteiden tallentamisen ja vaalimisen parissa, mutta näitä Turunen ei ole tutkinut osana kotiseutuliikettä.⁵²

⁵⁰ Riukulehto 2017, 25.

⁵¹ Riukulehto 2013, 315, 325–326.

⁵² Turunen 2004, 12.

Kotiseudun hyväksi tehtävä työ alkoi järjestäytyneesti 1800-luvun loppupuolella ja siihen vaikuttivat kansallisuusliike, isänmaallisuus ja liberalismi ⁵³. Ensimmäinen suomalainen kotiseutuyhdistys perustettiin Lohjalla 1894, ja 1900-luvun alun aikana kotiseututyö oli levinnyt laajalle Suomeen. Sotien jälkeen kotiseututyölle oli tarvetta yhteishengen nostatuksessa. Maatalousvaltaisessa Suomessa kotiseututyön tärkeimpinä teemoina olivat suomalaisuuden ja yksilöllisen perinteen arvojen painottaminen. Sotien jälkeen suomalaisessa kotiseutuliikkeessä alkoi nopea kasvun vaihe, ja vuosina 1945–1954 perustettiin yli 200 kotiseutuyhdistystä eri puolille Suomea. ⁵⁴

Kotiseutuliikkeen valtakunnallinen järjestäytyminen alkoi, kun aiemmin Talonpoikauskulttuurisäätiössä vaikuttaneet Esko Aaltonen ja Kustaa Vilkuna halusivat jatkosodan jälkeen perustaa epäpoliittiseen kotiseututyöhön panostavan yhdistyksen. Muutaman vuoden yrittämisen jälkeen he perustivat muiden asiaan vihkiytyneiden kanssa Kotiseutuliiton⁵⁵ vuonna 1949. Liiton tarkoituksena oli johtaa ja ohjata kotiseututyötä Suomessa sekä toimia kotiseutuyhdistysten ja -järjestöjen keskuselimenä. Kotiseutuliiton jäsenenä saattoi alusta asti olla esimerkiksi kotiseututyöstä kiinnostuneet valtakunnalliset ja paikalliset yhdistykset sekä maakuntaliitot. Myöhemmin 1960-luvulla kunnilla oli mahdollisuus liittyä jäseneksi Kotiseutuliittoon, ja yksityishenkilöiden jäsenyys on ollut mahdollista vuodesta 1972 alkaen. ⁵⁶

Sotien jälkeen kotiseututyön painotus oli ollut talonpoikaisperinteessä ja kansankulttuurissa. 1960-luvulla kotiseututyö sai uutta suuntaa. Esko Aaltonen, joka oli tutkinut paljon kotiseututyötä, kirjoittanut *Kotiseututyön oppaan* (1948) ja ollut yksi Kotiseutuliiton perustajista, muutti näkökulmaansa kotiseututyön painotuksista 1960-luvulla kirjoittaessaan uudistetun *Kotiseututyön oppaan* (1963). Aaltonen siirsi painopisteen yksipaikkaisesta ja maatalousvaltaisesta elämäntavasta kohti yhteiskunnallisempaa liikettä. Kaupungistumisen lisääntyessä kotiseutua ei voinut sitoa vain maaseutuun. Aaltosen mukaan oli otettava huomioon sosiologiset näkökulmat eli tarkasteltava kokonaisten yhteis- ja yhdyskuntien rakenteita ja toimintaa, ihmisten välistä

⁵³ Vilkuna 2017, 69.

⁵⁴ Turunen 2004, 19; Vilkuna 2017, 71.

⁵⁵ Kotiseutuliitto muutti nimekseen Suomen Kotiseutuliitto vuonna 1971.

⁵⁶ Vilkuna 2019, 9–10, 17.

vuorovaikutusta yhteisöissä sekä kotiseudunhoitoa. Aaltonen kehotti kotiseutuväkeä vaikuttamaan ja osallistumaan yhdyskunta- ja aluesuunnitteluun ja näin vaikuttamaan alueensa tulevaisuuteen. Kotiseututyön tutkimuksen menetelmät pysyivät edelleen samoina, koska samoja käytäntöjä voitiin käyttää sekä maalaiskylässä että kaupunkiympäristössä.⁵⁷ Mänttä-Seuran tarkoituksena oli Aaltosen ajatusten mukaisesti kehittää omaa kotiseutuaan ottaen huomioon sen paikalliset piirteet työläistäajamassa⁵⁸.

Ensimmäinen kaupunkiin perustettu kotiseutuyhdistys oli vuonna 1901 perustettu Pori-Seura⁵⁹. Kaupunkeihin ja kauppaloihin oli perustettu kotiseutuyhdistyksiä jo ennen sotia, mutta niiden perustaminen kiihtyi 1940-luvulla kuten muidenkin kotiseutuyhdistysten⁶⁰. Kotiseutuliitto tiedosti kaupungistumisen tuovan muutoksen kotiseututyöhön, ja liittoon perustettiin erillinen kaupunki- ja kauppalaseurojen kotiseututyötä pohtiva toimikunta vuonna 1957. Kaupunki- ja kauppalaseurojen toimikunnan puheenjohtajana vuodesta 1961 toimineen Olli Vuorisen mukaan kauppaloissa ja kaupungeissa oli halua kotiseututyöhön, mutta toimintamuotojen soveltaminen niissä vaati vielä työtä. Hän piti tärkeänä teollisuuskulttuurin tallentamista, historiallisten asioiden vaalimista ja muistomerkkien aikaansaamista. Vuorisen mukaan taajamien kotiseutuyhdistysten yksi tärkeimmistä tehtävistä oli yhtenäisyyden ja positiivisen paikallishengen luominen. Hänen mukaansa oli tärkeää saada paikkakunnalle muuttava väestö juurtumaan uudelle kotiseudulle ja tätä kautta saada heidät antamaan oma panoksensa yhdyskunnan hyväksi. Kotiseutuyhdistysten keinoina yhtenäisen hengen luomisessa ja viihtyvyyden lisäämisessä olivat erilaiset juhlat, retket, esiintymistilaisuudet ja harrastustoiminnan ylläpitäminen. Kauppala- ja kaupunkiseurojen toimikunta lakkautettiin kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1967, koska koettiin Kotiseutuliiton sen aikaisen toiminnan kohdistuvan kokonaisvaltaisesti myös asutuskeskuksiin, ja näin ei ollut tarvetta erilliselle toimikunnalle. Kotiseutuliiton sääntöihin lisättiin vuonna 1973, että liiton yhtenä tarkoituksena on turvata kotiseututyön tavoitteiden toteuttaminen yhteiskunnan yleisessä kehityksessä. Kotiseutuliitto ymmärsi kaupunkien ja kauppaloitten merkityksen, joten niiden suhtautuminen näiden kotiseututyöhön muuttui suopeammaksi.⁶¹

⁵⁷ Pohjakallio 2001; Turunen 2004, 18; Riukulehto 2017, 35–37.

⁵⁸ Järvinen 1988, 2.

⁵⁹ Yhdistyksen nimi oli vuoteen 1957 asti Porin Kotiseutuyhdistys – Björneborgs Hembygdsförening.

⁶⁰ Turunen 2004, 29–30.

⁶¹ Turunen 142–143, 145; Vilkuna 2019, 11–12.

3.2 Mänttä-Seuran toiminta paikkakunnalla

Mänttä-Seuran tarkoituksena on ollut tehdä kotiseututyötä ja säilyttää kaupungin historiaa jälkipolville. Seuran historian aikana se on kerännyt oman perinnekaston, johon kuuluu arkistomateriaalia yksityisiltä henkilöiltä ja yhdistyksiltä sekä esinekokoelma. Mänttä-Seura on tehnyt työtä myös erilaisten tapahtumien järjestämisessä; se on muun muassa järjestänyt Mänttä-päiviä, jotka muuttuivat nopeasti Mänttä-viikoiksi. Tärkeä teema seuralle ja seuralaisille on ollut myös rakennetun kulttuuriympäristön säilyttäminen.⁶²

Mänttä-Seurassa, kuten muuallakin Suomen kotiseutuyhdistyksissä, yhdistyksen tarkoituksena oli alkuun painottua talonpoikaisen elämänmuodon säilyttämiseen. Kuitenkin 1970-luvun puolivälissä päädyttiin siihen, että Mäntässä olisi ensisijaisesti pyrittävä säilyttämään ja keräämään teollista perinnettä. Tähän olivat johtaneet erilaiset asiantuntijoiden lausunnot ja mielipiteet.⁶³ Mänttä-Seuran arkistoaineistossa tätä talonpoikaista elämäntapaa esittelee ainoastaan muutamaan tilaan liittyvät aineistot. Esinekokoelmiin ei kuulu talonpoikaisvälineistöä eikä Mäntässä ole ollut virallista kotiseutumuseota. Mäntän alue on aina ollut teollisuuden ympärille rakentunut kaupunki, joten enemmän maatalouden ympärille rakentuneissa lähikunnissa ollutta talonpoikaisperinnettä ei täällä ollut samalla tavalla nähtävissä. Lähikunnissa muun muassa Keuruulla, Ruovedellä ja Kuorevedellä⁶⁴ on omat talonpoikaisperinnettä ja vanhaa rakennuskantaa edustavat kotiseutumuseot ja niitä ylläpitää kyseisten alueiden kotiseutuyhdistykset. Myös Vilppulassa sijaitsee kotiseutumuseo, jota ylläpitää Vilppula-Seura ry.

Mänttä-Seuran perustamisen jälkeen yhdistyksen toiminta lähti nopeasti liikkeelle. Yhdistyksessä vaikutti etenkin alkuvuosien aikana erilaisia toimikuntia ja jaostoja: maisemansuojelun kartoitustoimikunta, luonnonsuojelu- ja maisemanhoitotoimikunta sekä kansanperinnetoimikunta.⁶⁵ Tutkimusta on hankaloittanut toimikuntien vaihtelevat nimitykset sekä se, ettei arkistoaineistoa tai toimintakertomuksia ole jaoteltu toimikuntakohtaisesti. Toimikunnat ovat olleet samojen aktiivien johtamia kuin Mänttä-Seura, joten toiminta on todennäköisesti nivoutunut tiiviisti koko seuran toimintaan, ja

⁶² Mänttä-Seuran toimintakertomukset 1966–1999, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁶³ Mönkkönen 1998, 411.

⁶⁴ Kuorevesi liittynyt osaksi Jämsän kaupunkia vuonna 2001.

⁶⁵ Järvinen 1988, 4.

näin ollen yhden toimikunnan meriittejä ei ole eroteltu toisistaan. Mänttä-Seura järjesti myös erilaisia kilpailuja ja kyselyitä. Yhdistys järjesti vuonna 1978 kirjoituskilpailun koululaisille, jonka aiheena oli ”Mitä tiedät kotiseudustasi ja mitä kotiseutu minulle merkitsee”. Kirjoituskilpailuun osallistui kaksisataa oppilasta. Joululehdet ovat olleet paikallista tietoutta lisäävä kanava. Vuodesta 1982 Mänttä-Seura otti *Mäntän Joulu* -lehden julkaistavakseen, ja sen asema vakiintui.⁶⁶ Yhteistyötä tehtiin sen julkaisemisessa Mäntän kaupungin kanssa ja ensimmäisenä Mänttä-Seuran julkaisemisvuonna 1982 G. A. Serlachius Oy lahjoitti paperin lehden painatukseen⁶⁷.

Mänttä-Seura oli jäsenenä Kotiseutuliitossa ja teki yhteistyötä Hämeen Heimoliiton⁶⁸ kanssa. Hämeen Heimoliitto järjesti esimerkiksi vuonna 1978 Hämeen Heimojuhlan Mäntässä.⁶⁹ Mänttä-Seurassa pyrittiin tekemään yhteistyötä kotiseutuasioissa naapurikuntien kotiseutuyhdistysten kanssa. Arkistosta löytyy pöytäkirja neuvottelusta, jossa paikalla ovat olleet Mäntän, Juupajoen ja Vilppulan kotiseutuväki huhtikuussa 1967. Paikalla oli esitelmöimässä filosofian maisteri T. Hannonen kotiseututyön tavoitteista ja *Kuorevesi-Mänttä-Vilppula*-lehden⁷⁰ päätoimittaja Niilo Heinonen kotiseututyön tiedostustoiminnasta. Keskustelussa todettiin tärkeäksi kodin ja koulun merkitys kotiseututyöhön kasvattamisessa. Kotiseututyön arvostusta pidettiin tärkeänä myös kunnan edustajille, ja sen tavoitteiden esittämisessä paikallislehdistöllä on tärkeä rooli. Alueen kunnanhallituksille lähetettiin myös kirje, jossa vedottiin kuntiin ympäristönsuojelun järjestämisen ja alueiden siisteyden puolesta. Ongelmaksi koettiin myös automatkailijoiden roskaaminen, joten seuraavassa kokouksessa toukokuussa 1967 kokousväki päätti laatia kannanoton kotiseututyön tärkeydestä eri autoilun ja liikenteen keskusjärjestöille.⁷¹ Yhteistyönä Mänttä-Seura ja Kuorevesi-Seura toteuttivat yhdessä *Patruuna* -nimisen näytelmän, joka käsitteli mänttäläistä teollisuusperinnettä. Näytelmästä saatiin tuottoa 10 000 markkaa ja se jaettiin yhdistysten välillä puoliksi. Näillä tuotoilla Mänttä-Seura sai hankittua seitsemänkymmentä kopiota Tampereen

⁶⁶ Järvinen 1988, 3–4.

⁶⁷ Mänttä-Seura ry:n toimintakertomus vuodelta 1982, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁶⁸ Hämeen Heimoliitto toimi vuosina 1925–2018 edistäen hämäläisyyttä koskevan tiedon tuottamista, tallentamista ja hyödyntämistä.

⁶⁹ Järvinen 1988, 5–6.

⁷⁰ Käytän myöhemmin lyhennettä KMV.

⁷¹ Mäntän, Juupajoen ja Vilppulan kotiseutuväen neuvottelun pöytäkirja 25.4.1967, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Vilppulan, Juupajoen, Pohjaslahden, Kuoreveden ja Mäntän kotiseutuyhdistysten edustajien kokouksen pöytäkirja 5.5.1967, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Järvinen 1988, 2–3.

yliopiston vuonna 1968 toteuttamasta muistitiedonkeruusta, johon oli haastateltu mänttäläisiä omasta historiastaan.⁷²

Mänttä-Seura koki yhdeksi tärkeäksi tehtäväkseen saada alun perin muualta muuttaneet paikkakuntalaiset mukaan yhdistyksen toimintaan. Seurassa ymmärrettiin, että suuri osa mänttäläisistä oli muuttanut muualta. Näin he saattoivat kokea kotiseutunsa olevan toisaalla eivätkä nähneet tarvetta tehdä töitä uuden kotiseutunsa hyväksi. Tämä ei välttämättä pitänyt täysin paikkaansa, sillä nykyisen monikanavaisen kotiseutuidentiteetin mukaan henkilö voi kokea vahvan sidoksen useampaan eri alueeseen. Siitä seuraa kysymys, kuinka Mänttä-Seura teki jäsenhankintaa ja onnistuiko se integroimaan uusia ja vanhoja asukkaita yhteisön historiaan ja tekemään kotiseutukasvatusta. Yhtenä jäsenhankinnan muotona yhdistys esimerkiksi järjesti uusille mänttäläisille kotiseutujuhlan ammattikoululla marraskuussa 1973. Tapahtumassa järjestettiin lausunta- ja kuoroesityksiä sekä kaupungin sihteerinä toiminut Toivo Järvinen esitteli Mänttää.⁷³

Mänttä-Seuran arkistoaineistosta löytyy yhdistyksen silloisen puheenjohtajan Helka Virtasen kommentti Aamulehdestä, että Mänttää pidettiin kuppikuntaisena paikkana ja mänttäläisiä omissa porukoissa viihtyvänä joukkona⁷⁴. Yhdistyksen aktiivinen toiminta, jota käsittelen seuraavissa kappaleissa, varmasti edisti tietoisuutta yhdistyksestä. Yhdistyksessä oli esimerkiksi 1980-luvulla kaikkiaan jäseniä 130–150 riippuen vuodesta. Jäseniä oli Mäntän kokoiseen kaupunkiin mielestäni runsaasti, mutta aktiivinen toiminta jäi usein muutamien jäsenten varaan.

Mänttä-Seuran 25-vuotisjuhlassa vuonna 1988 puhunut filosofian tohtori Matti Laine kehotti Mänttä-Seuraa olemaan mukana kaupungin kehittämisessä ja etenkin luomassa oikeanlaista, positiivista ilmapiiriä Mäntässä vallalla olevan pessimismin sijaan.⁷⁵ Mänttä-Seura järjestikin pari vuotta myöhemmin huhtikuussa 1991 paneelin, jonka aiheena oli *Mänttä-kuva ja Mäntän henkinen ilmapiiri*. Kauppaoppilaitoksen auditoriossa pidetyssä tilaisuudessa puitiin yleistä ilmapiiriä ja sitä, mihin suuntaan Mänttää pitäisi

⁷² *Patruunan tuotoilla perinnetallenteita*. Keskisuomalainen 19.10.1986, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁷³ Mänttä-Seuran toimintakertomus 1966, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mänttä-Seuran hallituksen pöytäkirja 2.10.1973, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁷⁴ *Hymyilkää, myrtyneet mänttäläiset*. Aamulehti 24.10.1977, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁷⁵ *Kotiseututyötä nykypäivän hyväksi*. KVM 4.10.1988, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

viedä. KMV-lehden artikkelista tulee ilmi monta eri näkemystä Mänttä-kuvasta ja paikkakunnan ilmapiiristä. Puhujista osan mielestä Mäntässä tehtyjä päätöksiä ei ole saanut arvostella, toisten mielestä kunnalla työhönottohaastatteluissakin kysytään puoluekantaa, jonka ilmeisesti olisi pitänyt olla sosiaalidemokraattinen. Kaupunginhallituksen puheenjohtaja Leo Koskinen ei ollut saanut muiden puheenvuoroista irti, että mikä olisi Mäntän kotiseutuhenkisyys ja Mäntälle olennaisin asia. Hän luonnehti asiaa kuitenkin seuraavasti: ”jotain muutama se nykyään on kuin GAS”. Koskinen viittasi G. A. Serlachius Oy:öön ja sen merkityksen vähenemiseen, kun yhtiö oli viisi vuotta aiemmin fuusioitunut Metsäliiton kanssa ja oli muodostunut Metsä-Serla, minkä vuoksi Serlachiukset olivat luopuneet tehtaan johdosta. Tilaisuudessa pohdittiin myös mitä on Mäntän seutu vuonna 2000. Monet kokivat, että Mäntän on ainakin tiivistettävä yhteistyötä viereisten kuntien kanssa ja mahdollisesti jopa tehtävä kuntaliitoksia. Koskinen näki Mäntän tulevaisuuden kauniina teollisuuskaupunkina, jossa olisi monipuolinen elinkeinorakenne.⁷⁶

Mänttäläisten identiteetti oli pitkään perustunut paperitehtaaseen ja sen olemassaoloon. Leo Koskisenkin lausunnoista voi päätellä, että koska Serlachiukset olivat luopuneet tehtaan omistuksesta ja Mänttä oli juuri selvinnyt 1990-luvun lamasta, paikallisten oli todennäköisesti hankala nähdä yhtä selkeää tulevaisuutta yhden työnantajan varassa kuin menneisyydessä oli ollut. Johanna Harjunpää haastatteli pro gradu -tutkielmaansa varten eri asemassa olevia mänttäläisiä, jotka olivat töissä esimerkiksi kulttuurialalla ja tehtaalla. Haastatteluista selviää, että Mäntässä halutaan korostaa mänttäläistä yhteishenkeä, jonka mukaan kaupunkilaiset rakentavat kaupunkia yhdessä. Mäntän imagoa on tarkoituksella rakennettu taiteen varaan, ja tämän muutoksen teollisuuskaupungista taidekaupungiksi korostetaan rakentuneen yhdessä. 2000-luvulla mänttäläinen kotiseutuylpeys ja -henki nousee taide- ja kulttuuri-imagosta, eikä omaa kotiseutua hävetä. Harjunpää pohtii työssään myös sitä mahdollisuutta, että taidekaupunki ja sen yhteisölliset mahdollisuudet häivyttävät vanhoja vastakkainasetteluja paperitehtaan muodostamien eri sosiaaliryhmien välillä.⁷⁷

⁷⁶ Väki täytti auditorion - Mänttä-kuva rönsyili. KMV 4.4.1991, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁷⁷ Harjunpää 40–44.

3.2.1 Mänttä-Päivät

Kotiseutujuhlien järjestäminen on ollut tärkeä osa kotiseutuyhdistysten toimintaa. Kotiseutujuhlia juhlittiin monilla alueilla päivän tai viikon muodossa ja niiden ohjelma rakentui oman alueen historian ja perinteen esittelyn ympärille. Juhlissa esiteltiin oman kotiseutuyhdistyksen toimintaa ja yritettiin hankkia uusia jäseniä sekä järjestettiin erilaisia musiikki- ja teatteriesityksiä. 1950-luvulta lähtien monissa kunnissa tapahtumista oli pyritty tekemään vuosittaisia.⁷⁸ Mänttä-Seuran järjestämiä tapahtumia olivat muun muassa erilaiset kotiseututilaisuudet ja takkaillat. Seuran aloitteesta järjestettiin 28.–29.6.1969 ensimmäiset Mänttä-Päivät. Mänttä-Päivien pyrkimyksenä oli tehdä Mänttä tutuksi Mäntässä asuville, sieltä pois muuttaneille ja muille Mäntästä kiinnostuneille. Tarkoitus oli luoda myös yhteishenkeä paikallisten kesken. Mänttä-Seura toimi tapahtumassa kokoavana järjestäjänä, mutta halukkaiden yhdistysten edustajista koottiin järjestelytoimikunta, joka laati tapahtuman aikataulut ja suunnitteli lopullisen ohjelman. Kaupunki osallistui kustannuksiin esimerkiksi tarjoamalla ilmaiseksi omia tilojaan tapahtuman käyttöön.⁷⁹

Ensimmäisen Mänttä-Päivän tapahtuman suunnittelu alkoi yhteisellä neuvottelulla Mänttä-Seuran ja viiden muun yhdistyksen ja yhteisön kanssa maaliskuussa 1969. Mukana olivat Mäntän kauppalan kulttuurilautakunta, Mäntän Seudun Nuorkauppakamari, Mäntän seurakunta, Työvään sekakuoro ja Riihosalon Siirtolapuutarhayhdistyksen edustajia. Yhdistysten edustajat ilmoittivat kiinnostuksensa olla mukana järjestämässä Mänttä-Päiviä. Mäntän kulttuurilautakunta päätti tukea tapahtumaa taloudellisesti, ja tämä taloudellinen tuki ja yhteistyö jatkui koko Mänttä-Päivien historian ajan. G. A. Serlachius Oy:n tuesta Mänttä-Päiville on maininta ainakin yhdistyksen toimintakertomuksessa vuodelta 1972. Ensimmäisten Mänttä-Päivien ohjelmassa oli muun muassa avausjuhla torilla, kirja- ja kuvanäyttely kirjastossa, jumalanpalvelus, palokunnan näytöksiä, kesäteatteriesitys sekä kiertojelu, jossa yhtenä kohteena oli Gösta Serlachiuksen taidemuseo Joenniemessä. Mänttä-Päivien ohjelma pysyi vuosien aikana hyvin samankaltaisena. Vuodesta 1974 lähtien Mänttä-Päivät

⁷⁸ Turunen 2004, 46–48, 202–204.

⁷⁹ Pöytäkirja kokouksesta 19.3.1969, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Pöytäkirja kokouksesta 23.4.1969, SM, Mänttä-Seuran arkisto. Mänttä-Seuran kirje Mänttä-Viikon järjestämisestä kaupunginhallitukselle 19.3.1979, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Järvinen 1988, 3.

muutettiin Mänttä-Viikoksi eli ohjelmaa järjestettiin viikon jokaisena päivänä. Mänttä-Viikkoa järjestettiin aina vuoteen 1994 asti.⁸⁰

Mäntän kaupungin kulttuuritoimen kokouksessa marraskuussa 1990 oltiin ihmeissään, kun *Suomen Kuvalehdessä* oli arvosteltu Mänttä-Viikkoa negatiiviseen sävyyn. *Suomen Kuvalehden* artikkelin otsikko on *Mänttä soi mollissa – Pitkä piippu ei pidä enää huolta pojistaan*. Artikkelissa kerrotaan Mäntän teollisuudessa käynnissä olevasta rakennemuutoksesta, lamasta ja Mäntän asukasluvun laskusta. Artikkelin kirjoittamisen aikaan Mäntässä on ollut käynnissä Mänttä-Viikko, jota siinä on myös käsitelty. Kirjoittajan mukaan tapahtuman avajaisissa paikalla on ollut vain muutama kuuntelija eikä mainoksia siitä ole näkynyt katukuvassa. Tapahtumaa on artikkelissa myös yhden haastateltavan suulla kuvailtu elitistiseksi. Kulttuuritoimen lautakunnan kokouspöytäkirjaan kirjoitettiin vastineeksi, että yleisön kiinnostus tapahtumaa kohtaan on ollut aina vaihtelevaa, mutta tuhansienkin kävijöiden saaminen viikon aikana eri tapahtumiin kertoo kuitenkin vahvasta kiinnostuksesta. Mänttä-Seuran toimesta oli Mäntän pääkadulla ja linja-autoaseman edessä mainostauluja ja seinäjulisteita oli tapahtumasta ollut eri puolilla kaupunkia. Mänttä-Seuran aktiivihenkilöiden lisäksi haluttiin edelleenkin saada kaikki mänttäläiset tekemään kulttuurityötä kaupungin hyväksi.⁸¹

3.2.2 Kulttuuriympäristöjen suojelu ja luonnonsuojelutyö

Luonnonsuojelulla ja maisemanhoidolla on kotiseututyössä pitkät perinteet. Ensimmäisissä kotiseututyön oppaissa näitä teemoja käsiteltiin laajasti, ja ne saivat niiden kautta jalansijaa monissa kotiseutuyhdistyksissä- ja seuroissa eri puolilla maata. Koettiin, että suuri osa kotiseudusta jää kotiseututoiminnan ulkopuolelle, jos toiminnassa huomioidaan vain historiaa ja kansatieteellistä näkökulmaa eikä kotiseutuja ympäröivää monimuotoista luontoa oteta mukaan. Kotiseutuliitto ja vuonna 1938 perustettu Suomen

⁸⁰ Pöytäkirja kokouksesta 19.3.1969, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Pöytäkirja kokouksesta 23.4.1969, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mänttä-päivät 1972 ohjelma, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mänttä-Seura ry:n toimintakertomus vuodelta 1972, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mänttä-Viikon suunnittelukokouksen muistio 1.9.1994, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Järvinen 1988, 3.

⁸¹ Räsänen, Tiina: *Mänttä soi mollissa – Pitkä piippu ei pidä enää huolta pojistaan*. Suomen Kuvalehti 45/1990, 32–42. Mäntän kaupungin kulttuuritoimen lautakunnan kokouspöytäkirja 21.11.1990, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

Luonnonsuojeluyhdistys perustivat yhteisen luonnonsuojelutoimikunnan vuonna 1956, ja sen tehtäviin kuului valistustyö, merkittävien luontokohteiden, eliöiden ja alueiden rauhoittaminen lain nojalla, maisemanhoito ja kotiseudun kannalta arvokkaiden alueiden, kasvien ja eläinten luetteloiminen. Toimikunta laati kirjeitä ja ohjeistuksia kotiseutuyhdistyksille liittyen esimerkiksi kevätkukkien suojeluun ja maisemahoidollisiin tehtäviin, kuten tienvarsimetsien hoitoon, maitolaitureihin ja postilaatikoihin. Kotiseutuyhdistykset ottivat luonnonsuojelun ja ympäristönhoidon osaksi toimintaansa. Kuitenkin käytännön toimet rajoittuivat yleisesti luonnonmuistomerkkien rauhoittamisen takaamiseen ja pihanhoitokilpailuihin.⁸²

Mänttä-Seura koki alusta asti, että luonnonsuojelu oli sille muiden kotiseutuyhdistysten tavoin tärkeä tema. Yhdistys halusi myös alusta asti edistää historiallisesti arvokkaiden paikkojen ja rakennusten suojelua ja säilyttämistä seuraaville sukupolville sekä huolehtia ympäristön siisteydestä. Seuran ensimmäisiä näkyviä tempauksia oli järjestää muiden kotiseutuyhdistysten tapaan siivoustalkoot toukokuussa 1967, seuraavana vuonna oli aloite pihanhoitokilpailun järjestämisestä sekä ratapengerten siistimisestä.⁸³

Mänttä-Seura perusti keväällä 1967 maisemansuojelukohteiden kartoitustoimikunnan. Se korvattiin vuoden kuluttua Hämeen Heimoliiton ohjeiden mukaan toimikunnalla, jonka tarkoituksena oli Mäntän maiseman suojelu.⁸⁴ Mänttä-Seura avusti Pirkanmaan Maakuntaliittoa Mäntän alueen vanhojen rakennusten luetteloinnissa⁸⁵. Näiden yhdistyksen mukaan suojeltavien paikkojen luettelointia tekemään valittiin työryhmä. Sen tekemä listaus on arkistoinneissa ”*Luettelo Mäntässä nyt olevista vanhoista rakennuksista*” -nimellä. Luetteloon on merkitty yhdentoista tilan nimet ja tilojen omistajat. Listalla olevista tiloista Niittyne ja Hirvonen on määritelty arvokkaimmiksi. Kummassakin on listan mukaan ollut päärakennus, aittoja ja talousrakennuksia. Listaukseen on kirjattu myös, että Niemenkylässä on useita arvokkaita rakennuksia, koska vaikeiden kulkuyhteyksien takia kylä on säilynyt varsin hyvin.⁸⁶ Niemenkylä

⁸² Turunen 2004, 174–176.

⁸³ Järvinen 1988, 3–4

⁸⁴ Mänttä-Seuran johtokunnan kokouksen pöytäkirja 24.4.1968, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁸⁵ Mänttä-Seuran johtokunnan kokouksen pöytäkirja 16.1.1967, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁸⁶ Luettelo Mäntässä sijaitsevista vanhoista rakennuksista 1966–1967, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mänttä-Seuran johtokunnan kokouksen pöytäkirja 10.10.1966, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

sijaitsee Mäntän pohjoispuolella, ja suurin reitti sinne on vesiteitse. Ennen Mäntän ja Vilppulan kuntaliitosta Niemenkylälle kuljettiin maateitse Vilppulan kunnan läpi.

Yksi taloista, jonka Mänttä-Seura halusi säilyttää esimerkkinä vanhasta hirsirakennuksesta ja kirvesmiestaidosta, oli edellä mainittu Niittysen talo. Talon arvioitu rakennusaika oli joko vuonna 1817 tai 1870-luvulla. Niittysen tilan viimeisen asukkaan mukaan talo oli rakennettu 1817, mutta kaupungin päättäjien mukaan vasta 1870-luvulla.⁸⁷ Niittysen päärakennus sopi yhdistyksen mielestä ”mänttäläishengen vaalimisen työssijaksi” ja retkeilykohteeksi, joten talo oli tarkoitus säilyttää paikkakuntalaisten kohtaamispaikkana⁸⁸.

Niittysen taloon kuului päärakennus, navetta, pienempi rakennus, paja ja kaksi kellaria sekä tien toisella puolella sijaitseva riihi. Ensin keskustelussa mukana ollut pelkän päärakennuksen hankinta muuttui maaliskuussa 1968 ajatukseen, että hankittaisiin koko Niittysen tila ja sen rakennukset yhdistyksen haltuun. Koko tilan hinnaksi Niittysen omistaja Atte Puskala asetti 25 000 markkaa. Lokakuussa 1969 omistajat olivat valmiita myymään Niittysen talon alennettuun hintaan noin 13 000 markalla, ja Mäntän kauppala hankki tilan haltuunsa kahdessa erässä. Kauppalan hallituksen ja Mänttä-Seuran välisissä keskusteluissa kävi kuitenkin selväksi, että Mänttä-Seuralla ei ollut taloudellisia resursseja hankkia tällaista rakennusta eikä ylläpitää sitä.⁸⁹

Niittysen talon kohtalosta käytiin keskusteluja vielä kotiseututilaisuudessa tammikuussa 1970, jossa paikalla oli Mänttä-Seuran jäseniä ja Tampereen yliopistosta professori Erkki Ala-Könni. Ala-Könnin mukaan Niittysen talo olisi säilyttämisen arvoinen, mutta vaatisi laajaa kunnostusta, että sen arvo ja historia saataisiin esille. Hänen mukaansa siitä pitäisi tehdä kulttuurikohde, mutta Mäntässä ei kuitenkaan olisi tarvetta maaseutukulttuuria esittelevälle museolle. Ala-Könnin mukaan Mänttään sopisi taustansa mukaan parhaiten teollisuusmuseo. Hänen mukaansa teollisesta kulttuuriperinnöstä oli ehtinyt jo kadota

⁸⁷ Niittysen tarinalle pantiin loppupiste. KMV-lehti 9.10.1990, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁸⁸ Mänttä-Seuran hallituksen kokouksen pöytäkirja 30.11.1967, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mänttä-Seuran hallituksen kokouksen pöytäkirja 23.1.1968, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mänttä-Seuran hallituksen kokouksen pöytäkirja 16.2.1968, SM, Mänttä-Seuran arkisto; *Niittysen tarinalle pantiin loppupiste*. KMV 9.10.1990, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁸⁹ Mänttä-Seuran hallituksen kokouksen pöytäkirja 19.3.1968, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mänttä-Seuran hallituksen kokouksen pöytäkirja 16.10.1969, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Yhteenveto kotiseututilaisuuden keskustelusta 25.1.1970, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

paljon jälkiä, mutta sitä kerääntyy kuitenkin päivittäin lisää. Teollisuusmuseoksi Niittynen olisi hänen mukaansa huono valinta, ja hän koki teollisuusmuseon perustamisen tärkeämmäksi kuin Niittysen suojelun.⁹⁰ Mänttä-Seuran oman toiminnan arkistosta ei löydy varsinaista halua perustaa omaa museota paikkakunnalle, mutta arkistoaineistossa on yleisönosastokirjoituksia, joissa sekä puolustetaan että vastustetaan mahdollista museon perustamista Niittyseen.

Niittysen talo oli hankittu Mäntän kaupungin omistukseen 1970-luvun loppupuolella ja se purettiin vuonna 1990. Mänttä-Seura järjesti lokakuussa 1990 Mänttä-viikon avajaisjuhlan Niittysen tilan muistotilaisuudessa.⁹¹ Mänttä-Seura ei koskaan hyödyntänyt taloa yhdistyksen toiminnassa. Niittysen taloon liittyvää arkistoaineistoa vuosilta 1877–1950 on liitettyä Serlachius-museoissa olevaan Mänttä-Seuran arkistoon. Se sisältää talossa asuneiden henkilöiden asiakirjoja kuten perukirjoja ja holhousasiakirjoja, saapuneita kirjeitä, oikeuden pöytäkirjoja ja kuitteja maksetuista maksuista. Tämä arkistoaineisto sijoittuu vuosille 1877–1950, mutta se ei ole kattavaa joka vuodelta kertynyttä materiaalia.

Luonnonsuojelu- ja maisemanhoitotoimikunnan puheenjohtajana toimi G. A. Serlachius Oy:n metsänhoitaja Leo Häggman. Vuodelta 1969 on toimikunnan kokouksen pöytäkirja, jossa pohditaan, pitäisikö Mänttään perustaa Pirkanmaan luonnonsuojeluyhdistyksen⁹² alainen yhdistys vai jatketaanko entisellä tavalla paikallista luonnonsuojelutoimintaa. Häggman oli valittu Pirkanmaan luonnonsuojeluyhdistyksen varapuheenjohtajaksi, mutta hän ei kannattanut oman mänttäläisen luonnonsuojeluyhdistyksen perustamista. Kyseisessä kokouksessa oli käsitelty Luonnonsuojeluvuosi 1970 -esitettä, jonka pohjalta pohdittiin oman toiminnan kehittämistä. Oli suunnitteilla erilaisia kampanjoita paikallisen luonnon inventointiin, oman alueen siivoamiseen ja kunnostamiseen. Mänttä-Seura oli järjestänyt jo vuonna 1968 pihanhoitokilpailun, mutta aineisto ei anna selkeää kuvaa toteutettiin näistä muista suunnitelmista mitään. Mänttään perustettiin

⁹⁰ Yhteenveto kotiseututilaisuuden keskustelusta 25.1.1970, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁹¹ *Niittysen tarinalle pantiin loppupiste*. KMV 9.10.1990, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁹² Perustettu vuonna 1969.

luonnonsuojeluyhdistys vuonna 1973, ja samana vuonna uusittujen Mänttä-Seuran sääntöjen mukaan luonnonsuojelu ei kuulunut enää Mänttä-Seuran toimintaan.⁹³

Mänttä-Seura teki aloitteen kaupungille vanhojen nimien käyttämisestä katunimistössä vuonna 1973. Tätä varten kaupunki asettikin nimistötoimikunnan, jonka takia todennäköisesti monien kokonaan muuttuneiden alueiden nimet ovat säilyneet katujen nimissä. Mänttä-Seura pyrki vuorovaikutukseen kaupungin kanssa ja halusi konkreettisesti vaikuttaa paikalliseen historiatietoisuuteen.⁹⁴

3.2.2.1 Asemankulman alue

Kokonainen rakennettu alue, jonka säilymisen Mänttä-Seura halusi turvata oli Asemankulma. Asemankulman alue sijaitsee Mäntän keskustassa Koskelanlammen länsirannalla, ja G. A. Serlachius Oy oli rakennuttanut alueelle työntekijöilleen asuntoja 1900-luvun ensimmäisen kolmen vuosikymmenen aikana. Paperiyhtiön oli järjestettävä työntekijöilleen asuntoja, koska paikkakunnalle muutettiin töiden perässä ja Mäntässä ei ollut valmista asuntokantaa. Gösta Serlachius palkkasi arkkitehtejä suunnittelemaan tehdasyhdyskuntaa, jossa yhdistyisivät kaunis ympäristö ja sen positiivinen vaikutus asukkaisiin sekä esikuvana toimiminen kasvattaen työväestön ymmärrystä laatuun ja kauneuteen. Tarkoitus oli tehdä Mäntästä teollisuustaaajaman malliyhteisö. Samalla tavalla ajatteli esimerkiksi Ahlström-yhtiön johtajana toiminut Walter Ahlström Varkaudessa. Serlachius ja Ahlström palkkasivat omille tehdaspaikkakunnilleen suunnittelutehtäviin sekä Valter Thomén että W. G. Palmqvistin, jotka olivat 1900-luvun alun johtavia teollisuusyhdyskuntien rakennuksien ja alueiden suunnittelijoita.⁹⁵ Asemankulman alueelle rakennetut rakennukset edustivat tarkkaa hierarkiaa sen mukaan, missä asemassa tehtaalla työskenteli, lähimpänä tehdasta oli ylimpien toimihenkilöiden huvilat ja kauempana vaatimattomammat työväestön asuinrakennukset.⁹⁶

⁹³ Mänttä-Seuran luonnonsuojelu- ja maisemanhoitotoimikunnan kokouksen pöytäkirja 12.11.1969, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Patentti- ja rekisterihallitus, Yhdistysrekisterin tietopalvelu. Tarkastettu 12.10.2020.

⁹⁴ Mänttä-Seuran toimintakertomus 1973, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁹⁵ Hedman 2004, 104–105. Melaranta 2019, 71–72.

⁹⁶ Hedman & Sivonen 2004, 86–87.

Toimihenkilöille rakennettuja taloja on säilynyt tähän päivään saakka, mutta työntekijöille tehdyt rakennukset on purettu. Taloja alettiin purkaa 1970-luvulla ja se jatkui parinkymmenen vuoden ajan. Mänttä-Seura toimi aktiivisesti alueen rakennusten säilyttämisen puolesta. Yhdistys lähestyi Mäntän kaupunginhallitusta ja G. A. Serlachius Oy:tä alkuvuodesta 1975 ja vetosi Asemankulman puutalokorttelin säilyttämisen puolesta. G. A. Serlachius Oy:n Mänttä-Seuralle lähettämässä vastauksessa sanottiin, että osa puurakennuksista on jo niin huonossa kunnossa, että niiden korjaaminen ei ole kannattavaa. Yhtiö ei myöskään pitänyt purku-uhan alla olevia rakennuksia arkkitehtuurisesti niin merkittävänä, että niitä kannattaisi anoa suojeltaviksi. Asemankulman alueelle oltiin rakentamassa kaavamuutosten jälkeen kerrostaloja, ja vanhoja rakennuksia purettaisiin vasta uusien tieltä.⁹⁷ Mänttään oltiin rakentamassa asuinrakennuksia myös uusille asuinalueille, esimerkiksi kerrostaloja Rusinniemeen, mikä lisäisi purettavien asuntojen tarpeen kymmenillä asunnoilla vuosittain. Seura ehdotti kaupungille, että asiantuntijat arvioisivat alueiden rakennus- ja perinnehistorialliset arvot, ja näiden pohjalta tehtäisiin mahdollisesti lisätoimenpiteitä. Samaan aikaan ilmoitettiin aikomuksesta anoa Savosenmäen kaupunginosassa sijaitsevaa Santalan taloa Museovirastolta suojelukohteeksi kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojeluksi tehdyn lain mukaan.⁹⁸

Yhdistyksen kutsusta Museoviraston edustaja Kaisa Ahonen tutustui alueeseen ja 27.6.1975 Museovirasto antoi lausunnon, jonka mukaan Asemankulman puutaloaluetta on pidettävä kulttuurihistoriallisesti ja arkkitehtuurisesti arvokkaana kokonaisuutena. Tämän toivottiin vaikuttavan myönteisesti talojen säilyttämisen puolesta, mutta näin ei käynyt. Alueen taloja ovat suunnitelleet esimerkiksi Walter Thomé ja W. G. Palmqvist.⁹⁹ Thomé ja Palmqvist toimivat arkkitehteina myös muualla tehdasyhdyskunnissa, esimerkiksi Varkaudessa¹⁰⁰. Alueella on säilynyt Serlachius-yhtiön virkailijoille rakennettuja huvilamaisia rakennuksia, ja ne ovat yksityisomistuksessa.

⁹⁷ *Koskelanlammen itäpuolen puutalot puretaan vähitellen*. KMV11.4.1975, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

⁹⁸ Mänttä-Seuran kirje Mäntän kaupunginhallitukselle 6.3.1975, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mänttä-Seuran hallituksen pöytäkirja 11.3.1975, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Hedman & Sivonen 2004, 86–87.

⁹⁹ Järvinen 1988, 4.

¹⁰⁰ Melaranta 2019, 59.

Näkyvin ja varmasti ymmärrettävin teollisen kulttuuriperinnön piirre ovat vanhat, mahdollisesti käytöstä poistetut teollisuuslaitokset. Tällaisiin käytöstä poistettuihin teollisuuslaitoksiin ja niiden ympärille on esimerkiksi Länsi-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa rakennettu matkailuteollisuutta, kuten museoita, jotka liittyvät alueen menneisyyteen. Teollisuusrakennuksiin on voitu rakentaa myös asuntoja ja toimistotiloja. Näin on saatu suojeltua teollista kulttuuriperintöä ja alueet ovat saaneet uutta kasvupotentiaalia, kun teollisuutta ei ole enää samassa mittakaavassa kuin ennen. ¹⁰¹

Gösta Serlachiuksen merkitys Mäntän rakentamiseen on ollut merkittävä, ja vaikutus on edelleen tänä päivänä nähtävissä. Hänen aikanaan rakennettiin merkittäviä rakennuksia kuten Mäntän Klubi (1920), Mäntän kirkko (1928), G. A. Serlachius Oy:n pääkonttori (1934), Joenniemen kartano (1935) ja Honkahovi (1938) ¹⁰². Kaikissa näissä rakennuksissa, lukuun ottamatta kirkkoa, on tänä päivänä tiivis yhteys taidekaupungin tarjoamiin palveluihin. Pääkonttori ja Joenniemen kartano ovat museoita ja Mäntän Klubilla ja Honkahovilla harjoitetaan majoitus- ja ravintolatoimintaa. Museoiden yhteys Mäntän teolliseen kulttuuriperintöön on ilmeinen, mutta myös Klubi ja Honkahovi, jotka omistaa Kauko Sorjosen säätiö, hyödyntävät paikkakunnan teollista kulttuuriperintöä ja Serlachiusten historiaa luoden tarinaa rakennusten taustalle. ¹⁰³ Teollisen kulttuuriperinnön yhtenä osana on valinta, jota tapahtuu eri kriteerein. Yhtenä kriteerinä on talous. Näin voidaan ajatella tapahtuneen esimerkiksi näiden muuhun käyttöön otettujen rakennusten kohdalla. Nämä rakennukset toteuttavat paikallista teollisen kulttuuriperinnön prosessia, vaikka itse tehdas on edelleen toiminnassa.

3.2.2.2 Mäntänvuoren virkistysalueen perusparannushanke

Mäntänvuori on Mäntän keskustasta noin kahden kilometrin päässä sijaitseva Natura 2000 -ohjelmassa¹⁰⁴ suojeltu alue, jossa on eri mittaisia luontopolkuja, näkötorni, metsäkirkko ja vuorenmaja, jossa toimii Viinitupa Vuorenmaja -ravintola. Mäntänvuoren korkeus on 190 metriä, joten nimitys vuori antaa korkeudesta aika mahtailevan kuvan. Mäntänvuori on ollut jo 1800-luvun loppupuolella tunnettu näköalapaikka. Alueen

¹⁰¹ Pickard 2013, 12–13.

¹⁰² Mönkkönen 1992, 371.

¹⁰³ Kts. Mäntän Klubin ja Honkahovin verkkosivut.

¹⁰⁴ Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu – Natura 2000 -alueet.

ensimmäinen näkötorni sijaitsi nykyisen Vuorenmajan kohdalla, ja se oli rakennettu 1895 mutta purettiin pois parinkymmenen vuoden kuluttua 1916. Mäntänvuoresta tuli 1920-luvulla Gösta Serlachiuksen toimesta liikunnan ja virkistymisen paikka. Serlachiuksen suunnitelmista toteutettiin yleisurheilukenttä ja vuorenmaja, joka rakennettiin W. G. Palmqvistin suunnitelmien mukaan G. A. Serlachius Osakeyhtiön 60-vuotisjuhlien kunniaksi vuonna 1928. Vuorenmajalle tehtiin myös kävelytie. G. A. Serlachius Oy:n ehdotuksesta Mäntänvuoren 270 hehtaarin kokoinen alue rauhoitettiin luonnonsuojelualueeksi lääninhallituksen päätöksellä vuonna 1945.¹⁰⁵

Vuosina 2005–2006 järjestetyn Mäntänvuoren virkistysalueen perusparannushankkeen tavoitteena oli edistää virkistysalueen käyttöä rakentamalla näkötorni ja kunnostamalla olemassa oleva luontopolku. Näkötorni rakennettiin Gösta Serlachiuksen taidesäätiön piirustusarkistossa säilyneen W. G. Palmqvistin piirustusten mukaan. Alkuperäiset piirustukset ovat vuodelta 1920. Uuden näkötornin avajaisia vietettiin 17.9.2005. Toisena keskeisenä toimena oli kunnostaa vuodelta 1984 peräisin oleva kertaalleen vuonna 1997 kunnostettu luontopolku. Luontopolun reittien viitoitus oli vaurioitunut ja polut olivat osittain kasvaneet umpeen, joten reitin kunnostaminen oli ajankohtaista. Luontopolku palautettiin edellisen kunnostuksen kaltaiseksi eikä uusia polkuja raivattu. Virkistysalueen parannushankkeen suurin rahoittaja oli R. Erik Serlachiuksen säätiö, mutta varoja kerättiin myös paikallisilta yrityksiltä. Yksityiset henkilöt antoivat työhön oman panoksensa talkoiden kautta.¹⁰⁶ Kolmannessa vaiheessa Lions Club Mänttä Ilves ja Mäntän seurakunta rakennuttivat näkötornin ja Vuorenmajan välimaastoon metsäkirkon, Mäntän vuorenkirkon¹⁰⁷.

3.2.3 Kansanperinnetoimikunta, kotiseutuarkisto ja Perinnetalo

Suomessa arkistolaki määrittelee esimerkiksi valtion ja kunnan virastoja ja viranomaisia arkistoimaan aineistoja, jotka syntyvät niiden oman toiminnan yhteydessä. Arkistonmuodostajat itse määrittelevät säilytettävät aineistot ja huolehtivat niiden säilyttämisestä ja käytettävyydestä. Virallisten arkistolaitosten ohessa paikallisyhteisöt ja

¹⁰⁵ Mönkkönen 1998, 519–520; Hedman & Sivonen 2004, 70.

¹⁰⁶ Mäntänvuoren virkistysalueen perusparannushanke 1.3.2005, SM, Mänttä-Seuran arkisto. Ahvenjärvi, Jari: *Mäntässä havisuteltiin historian siipiä*. Maaseutu plus 5/2005, 29, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

¹⁰⁷ Muistio Mäntän vuorenkirkon ja Esteetön ympäristö kaikille -polun rakennushankkeen ohjausryhmän kokouksesta Seurakuntatalolla 30.9.2005, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

yhdistykset ovat keränneet toimintansa aikana runsaasti materiaalia, jonka säilyminen ja säilyttäminen voi olla edelleenkin sattumanvaraista. Kotiseutuliitossa kotiseutuarkistot nousivat keskusteluun 1970-luvulla. Kotiseutuliitto selvitti Valtionarkiston kanssa vuosina 1976–1980 kotiseutuarkistojen tarpeellisuutta. Kotiseutuarkistojen perustamisesta annettiin suositus vuonna 1983. Suosituksen tavoitteena oli luoda kattava kotiseutuarkistojen verkosto, jonka edistämiseksi järjestettiin koulutuksia ja julkaistiin opas kotiseutuarkistoissa tehtävään työhön. Vuodesta 1986 paikallisyhdistyksille annettiin laajasti koulutusta kotiseutuarkistotyöstä ja sitä jatkettiin vielä 2010-luvulla.¹⁰⁸

Mänttä-Seuran jäsenille oli alusta alkaen tärkeää saada kerättyä muistitietoa, esineitä ja arkistomateriaalia Mäntästä ja mänttäläisistä. Kansanperinteen kerääminen aloitettiin Mäntässä Tampereen yliopiston hankkeessa vuonna 1968. Hankkeessa haastateltiin Mäntässä 66 henkilöä ja kerättiin myös valokuvia 185 kappaletta. Mänttä-Seura halusi tehdä oman kotiseutuoppaan, ja asiasta käytiin keskusteluja myös esimerkiksi Mäntän Opettajayhdistyksen kanssa mahdollisen yhteistyön ja ideoiden merkeissä. Kotiseutuoppaan tarkoituksena oli olla opas, lukemisto ja karttakirja. Tämä oli yksi monista Mänttä-Seuran tavoitteista, mutta ilmeisesti sitä ei koskaan toteutettu.¹⁰⁹

Vuosikokouksessa 1970 perustettiin Mänttä-Seuran yhteyteen kansanperinnetoimikunta, jonka tarkoituksena oli jatkaa Tampereen yliopiston kaksi vuotta aiemmin aloittaman kansanperinnekeräyksen haastattelujen tekemistä paikallisten voimin. Perinnetoimikunnan johtoon valittiin K.-E. Lindblad. Kansanperinnetoimikunnan ensimmäinen vuosi piti sisällään ensimmäisten haastattelujen tekemistä ja valokuvien keräämistä sekä niiden arkistointia. Muistitietoa kerättiin haastatteluin muun muassa sankarivainajista ja Mäntässä 1940-luvulla levinneestä lavantaudista.¹¹⁰ Kotiseutuyhdistykselle tyypillisen alueeseen liittyvän muistitiedon keräämisen lisäksi Mänttä-Seura jakoi mänttäläisille tiedotteen *Liikuntaperinteen suurkeräyksestä* vuonna 1985. Tiedotteessa oli kysymykset, joihin toivottiin vastausta liittyen urheiluharrastuksiin. Suurkeräyksen järjesti valtakunnallisesti opetusministeriö ja Suomen Urheilumuseo. Tästä hankkeesta ei ole mainittu yhdistyksen

¹⁰⁸ Arkistolaki 831/1994; Vilkuna 2019, 22–23.

¹⁰⁹ Pöytäkirja 25.4.1967, Mänttä-Seuran ja Mäntän Opettajayhdistyksen neuvottelut, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Järvinen 1988, 5.

¹¹⁰ Selvitys Kansanperinnetoimikunnan toiminnasta vuonna 1971, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Tiedote Perinnetoimikunnan toiminnasta 19.2.1971, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Järvinen 1988, 5.

toimintakertomuksissa eikä Mänttä-Seuran arkistokokoelmasta löydy tietoja mahdollisesti saaduista vastauksista.¹¹¹

Mänttä-Seura oli oman toimintansa kautta järjestänyt materiaalinsa arkistokokonaisuudeksi, ja ennen virallisen kotiseutu- ja perinnearkiston perustamista Kotiseutuliiton järjestösihteeri Juhani Railo kävi tutustumassa Mänttä-Seuran toimintaan 29.12.1985 ja antoi haastattelun paikalliselle KMV-lehdelle. ”Mänttä on ensimmäinen kaupunki, jossa on tällainen perinnearkisto.”¹¹² Kotiseutuliitossa kotiseutuarkistot nähtiin tärkeänä paikallisidentiteetin rakentamisessa. Liiton suosituksen mukaan kotiseutuarkiston oli tarkoitus tallentaa paikallista yksityisluonteista arkistoaineistoa sekä paikkakunnan henkistä perinnettä. Kotiseutuarkiston tarkoituksena olisi myös säilyttää ja saada käytettäväksi kerätty aineisto sekä yleisen että paikallisen tutkimuksen, opetuksen ja harrastustoiminnan käyttöön. Kotiseutuliitto antoi samoihin aikoihin suosituksen kunnallis- ja kaupunkiliitoille kotiseutuarkistojen järjestämisestä eri kuntiin ja kaupunkeihin, joten Mänttä oli ajan hermolla.¹¹³ Mänttä-Seuran jäsenet eivät olleet arkistoalan ammattilaisia, ja aineiston luokittelu on varmasti muuttunut sen jälkeen, kun se on tullut Serlachius-museoiden haltuun.

Suomen Kaupunkiliitto¹¹⁴ ja Kotiseutuliitto olivat yhteisessä kannanotossa vuonna 1986 suositellut kotiseutuarkistotoiminnan olevan kaupunkien kulttuurilautakuntien vastuulla, joten näiden pohjalta aiottiin perustaa yhteistyöelin Mäntän kulttuurilautakunnan ja Mänttä-Seuran kesken kotiseutuarkiston perustamista varten. Mäntän kaupungin kulttuurilautakunta ja Mänttä-Seuran hallitus pitivät lokakuussa 1987 kokouksen, jonka aiheena oli kotiseutuarkiston perustaminen ja kehittäminen Mäntässä. Kokoukseen oli kutsuttu asiantuntijaksi Juhani Railo. Mäntän kaupunginhallitus päätti asettaa kulttuurilautakunnan esityksestä kotiseutuarkistotoimikunnan vuodeksi 1988.¹¹⁵ Vuodelta 1993 on arkistossa sivistystoimelle jätetty ehdotus kotiseutuarkiston kehittämisestä silloisen kulttuurilautakunnan sihteerin, työväenopiston rehtorin Pekka Sairasen toimesta. Lindblad oli esittänyt, että kotiseutuarkiston kehittämistä olisi

¹¹¹ Liikuntaperinteen suurkeräys 1985 -tiedote, 5.7.1985, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

¹¹² Mänttä-Seuran toimintakertomus 1985, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

¹¹³ Turunen 2004, 315–317.

¹¹⁴ Yhdistyi muiden kunnallisliittojen kanssa Suomen Kuntaliitoksi vuonna 1993.

¹¹⁵ Muistio Kulttuurilautakunnan ja Mänttä-Seuran hallituksen kokouksesta 14.10.1987, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mäntän kaupunginhallituksen kokouksen pöytäkirja 18.1.1988, SM, Mänttä-Seuran arkisto. Turunen 2004, 315–317.

jatkettava. Tähän sivistystoimen lautakunta yhtyi ja kotiseutuarkiston kehittämisen neuvotteluja jatkettiin.¹¹⁶

Kerättyä arkistomateriaalia varten haluttiin Mänttä-Seuralle omat toimitilat, jossa voisi toimia myös kotiseutuarkisto. Yhdistys lähestyi kaupunkia vuonna 1982 esityksellä, että Koskelan kansakoulun johtajaopettajan asuinrakennuksen eli perinnehuoneen tilat voitaisiin luovuttaa Mänttä-Seuran ja muiden paikallisten yhdistysten käyttöön. Perinnehuoneen käytöstä tehtiin sopimus Mänttä-Seuran ja Mäntän kaupungin välillä 28.1.1983. Mäntän kaupunki hoiti käyttökustannukset ja Mänttä-Seuran tuli huolehtia rakennuksen hyvässä kunnossa pysymisestä. Rakennuksesta noin puolet jäi edelleen kaupungin haltuun näyttelytilaksi, jota kulttuurilautakunta saattoi luovuttaa muihin kulttuuritarkoituksiin. Perinnetalossa vieraili koululaisryhmiä tutustumassa paikalliseen perinteeseen, joten näin yhdistys toteutti myös annettua kasvatustehtävää. Esillä oli kesäisin yleisölle Karl-Emil Lindbladin ottamista ja keräämistä valokuvista järjestettyjä valokuvanäyttelyitä. Lindblad oli muutenkin yhdistyksessä aktiivinen valokuvaaja sekä kokoelmien ja valokuvien keräilijä.¹¹⁷ Hänen keräämistään kokoelmista kerron tarkemmin seuraavassa luvussa muiden Mänttä-Seuran kokoelmien yhteydessä. Perinnetalo on edelleen Mäntän kaupungin omistuksessa ja siellä järjestetään paikallisen Autere-opiston taidekursseja. Myös Mäntän Taideseuralla on rakennuksessa omat tilansa.

Mäntässä paikallisen ja teollisen kulttuuriperinnön kerääminen ja esittely oli Mänttä-Seuran tehtävä. G. A. Serlachius Oy tuki joitain hankkeita rahallisesti, mutta aineistosta ei ole löydettävissä suoraa yhteyttä ja saatua tukea yhtiöön. Toisin asia oli kuitenkin esimerkiksi A. Ahlströmin Osakeyhtiössä. Maarit Grahn on väitöskirjassaan *Perheyhtiö ja paikallisuus – A. Ahlström Osakeyhtiön perintö Noormarkussa* tutkinut kulttuuriperinnön asemaa perheyhtymien yrityskulttuurin, -kuvan ja identiteetin osatekijänä sekä sitä, miten historiatietoisuus ohjaa yrityksen toimintaa paikallisesti. Ahlström-yhtiöt perustettiin 1800-luvun loppupuolella Noormarkussa ja vuosien aikana siitä kasvoi monialayritys, joka toimi eri puolilla Suomea. A. Ahlström Oy:ssä herättiin

¹¹⁶ Sivistystoimen lautakunnan kokouksen pöytäkirja ja liite 23.9.1993, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

¹¹⁷ Liite Mäntän kaupungin kaupunginhallituksen kokouksen pöytäkirjassa 27.9.1982, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Sopimus perinnehuonerakennuksen käytöstä 28.1.1983, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Järvinen 1988, 6.

kulttuuriperinnön vaalimiseen useassa eri vaiheessa. Maire Gullichsen¹¹⁸ (1907–1990) oli kiinnostunut sotienjälkeisen ajan kotiseutututkimuksesta ja kulttuurihistoriasta ja hänen vaikutuksestaan Noormarkkuun perustettiin kotiseutumuseo vuonna 1955, johon Gullichsen lahjoitti runsaan esineistön ja tuki sitä rahallisesti. Kotiseutumuseosta huolehtimaan perustettiin Noormarkun Kotiseutuyhdistys samana vuonna Ahlström-yhtiön ja Gullichsenin vaikutuksesta. A. Ahlström Oy perusti myös muualle omistamiensa teollisuuslaitosten yhteyteen teollisuusmuseoita 1960- ja 1970-luvuilla. Ne sijoitettiin modernisoinnin kautta tyhjiksi jääneisiin tiloihin ja esimerkiksi museoihin saatiin esineistöä tehtaiden työntekijöiltä, jotka myös pyrkivät tallentamaan katoavia työtapoja. Historiallisten näyttelyiden rakentamisessa koettiin tärkeäksi menneisyyden ja nykyisyyden välisen yhteyden painottaminen. Museoiden perustamista ei koettu yrityksessä itsetarkoituksena, mutta ymmärrettiin niiden mahdollinen pr-arvo yritykselle. Jos teolliset rakennukset ovat säilyneet, ne ovat usein näkyvin osuus teollisuuslaitosten historiasta. Näin asia on tänä päivänä niin A. Ahlström Oy:n Noormarkussa sijaitsevien rakennusten kuin Mäntän paperitehtaan osalta.¹¹⁹ A. Ahlström omisti Mäntässä pumpputehtaan vuosina 1986-2000.

G. A. Serlachius Oy:llä oli merkittävä vaikutus koko Mäntän teolliseen yhdyskuntaan, sen rakenteisiin sekä sosiaalisesti että rakennusten osalta. Kuitenkaan ei vaikuta siltä, että yhtiö olisi pyrkinyt säilyttämään A. Ahlström Oy:n tapaan paikallista kulttuuriperintöä, perustaa museota tai ajatellut, että yrityksen historiaa pitäisi esitellä. Toisaalta Serlachiuksen suku luopui yrityksestään ja näin katkesi suora yhteys suvun ja yhtiön välillä Mäntässä. Paperitehtaat myös ovat edelleen toiminnassa, joten entisiä tehdasrakennuksiaakaan ei olisi käytettäväksi. Siltikin voidaan todeta Serlachiuksen historian olevan vahvasti läsnä Mäntässä edelleen museoiden, rakennusten ja tarinoiden kautta.

Seuraavassa luvussa käyn läpi Mänttä-Seuran seuraavan vaiheen, jossa yhdistyksen kokoelmat museoitiin kulttuuriperintöprosessissa osaksi Serlachius-museoiden kokoelmia. Näin Mänttä-Seura turvasi keräämänsä Mäntän kulttuuriperinnön tulevaisuuden.

¹¹⁸ A. Ahlström Oy:n perustajan Antti Ahlströmin pojan tytär. Taiteen mesenaatti, joka toimi modernin taiteen, taideteollisuuden ja arkkitehtuurin hyväksi.

¹¹⁹ Grahn 2014, 150, 152, 159–161.

4. Mänttä-Seuran kokoelmat osaksi Serlachius-museoiden kokoelmia

Museoiden toiminnan tarkoituksiksi on Museolaissa määritelty kulttuuri- ja luonnonperinnön sekä taiteen tallettaminen ja säilyttäminen sekä niihin liittyvän tutkimuksen harjoittaminen ja saatavuuden sekä käytön edistäminen. Museoille annetaan tehtäväksi myös näyttelytoiminta, yleisötyö sekä opetuksen ja kasvatuksen edistäminen.¹²⁰ Museoiden toiminnan perusta on kokoelmat, niiden ylläpito ja kartuttaminen. Näitä toimintoja museoiden sisällä ohjaa museoiden laatimat kokoelmapoliittiset ohjelmat.¹²¹ Serlachius-museot ovat laatineet oman kokoelmapoliittisen ohjelmansa vuonna 2015. Museokokoelmien keräämisen päämääränä on menneisyyden säilyminen tuleville sulkupolville kokoelmien muodossa¹²².

Taidekokoelmat karttavat yleensä taidetta ostamalla, mutta muuten museoiden kokoelmiin aineisto tulee lahjoituksena tai aktiivisen keräämisen kautta. Lahjoituksena voidaan saada joko yksittäinen artefakti tai sitten keräilijä, yksityinen tai esimerkiksi yhdistys lahjoittaa keräämänsä kokonaisen kokoelma-aineiston museolle. Esine muuttuu museo-objektiksi, kun se on poistettu sen aiemmasta käytöstä ja siirretään osaksi museokokoelmaa. Nykyaikana aktiivista keräämistä tehdään yhtä teemaa varten tai erilaisten muistitiedonkeruiden kautta. Yksi kokoelman kartuttamisen ongelmia on resurssien vähäisyys, joko henkilö-, talous tai tilakysymyksissä/ -asioissa.¹²³ Serlachius-museoiden kokoelmapoliittisessa ohjelmassa määritellään museon tallennusalueeksi Serlachius-suku ja sen metsäteollisuustoiminta sekä Mäntän alueen teollisuusyhteisön kulttuurihistoria.¹²⁴

Artefaktien määrän kasvu museoissa pakottaa museot tarkastelemaan kokoelmiaan kriittisesti. Museoiden tavoitteena on hallita kokoelmia ja luoda niiden avulla mahdollisimman laaja kuvaus tallennuksen kohteena olevasta menneisyyden osa-alueesta. Etenkin museoiden on tarkasteltava kriittisesti niiden toiminnan alkuvaiheissa kertyneitä kokoelmia. Kokoelmien keräämisen suunnitelmallisuus ja tarkoituksenmukaisuus on lisääntynyt ajan myötä, joten aiemmin kerätty aineisto ei

¹²⁰ Museolaki 314/2019.

¹²¹ Kostet 2007, 136.

¹²² Salminen 2011, 159.

¹²³ Salminen 2011, 76; Lehto-Vahtera 2018, 9.

¹²⁴ Serlachius-museoiden kokoelmapoliittinen ohjelma 2015.

välttämättä ole enää tarkoituksenmukaista säilyttää.¹²⁵ Museossa päämääränä ei voi olla kuitenkaan yhden ja kulttuurisesti yhteneväisen kulttuuriperinnön kerääminen, koska esimerkiksi eri yhteisöillä on oma aineeton ja aineellinen perintö. Kuitenkin kokoelman karttuessa on hankala usein nähdä muita kuin niitä esineitä, joita ymmärrämme kulttuurimme puitteissa. Tästä syystä museoiden kokoelmia kannattaa aina tarkastella kriittisesti eli ottaa huomioon, millaisessa ajallisessa ja kulttuurisessa ympäristössä kokoelmaa on koottu. Museon kokoelmatyön ytimessä on ajatus siitä, että yksittäinen esine on sekä konkreettinen todiste menneisyydestä että viittaussuhde johonkin yhteisöllisesti jaettuun.¹²⁶

Museoiden kokoelmien esineitä arvioidaan ja niille voidaan antaa esimerkiksi käyttö-, symboli- ja historiallista arvoa. Arviointi antaa mahdollisuuden päättää esineiden huolto-, säilytys-, ja konservointitoimenpiteistä.¹²⁷ Kokoelmasta voidaan poistaa objekteja, mutta se perustuu aina museon kokoelmapoliittiseen ohjelmaan ja harkintaan.¹²⁸ Museo-objektiin pyritään liittämään aina joku konteksti eli tieto siitä, mistä esine on tullut, mihin sitä on käytetty ja kaikki muu mahdollinen tieto, joka siihen voidaan liittää. Kontekstitietojen liittäminen objektin luettelointitietoihin kasvattaa sen arvoa ja merkitystä esimerkiksi tulevaisuudessa tutkimus- ja näyttelykäytössä.¹²⁹

Gösta Serlachiuksen taidesäätiöllä on ollut perustamisestaan asti taidekokoelma, jota on kartutettu vuosien saatossa, ja se käsittää tällä hetkellä yli 10 000 taideteosta. Toinen osa taidesäätiön hallussa olevista kokoelmista on Serlachius-museoiden kulttuurihistoriallinen esine- ja arkistokokoelma. Esine- ja arkistokokoelmaa on kerätty oikeastaan vasta G. A. Serlachius -museon¹³⁰ perustamisesta (2003) lähtien. Joitain arkistoaineistoja Serlachiuksista ja taiteesta on kuulunut taidesäätiön kokoelmiin jo aiemmin, mutta G. A. Serlachius -museon perustamisen yhteydessä kokoelmiin kerääntyi aineistoa etenkin Serlachius-konserniin ja Mäntän teollisuusyhdistykseen liittyen. Museon sijoituspaikan eli G. A. Serlachius Oy:n pääkonttorin oston yhteydessä vuonna 2000 taidesäätiölle siirtyi arkistoaineistoa sekä pääkonttorirakennuksen irtaimistoa ja

¹²⁵ Salminen 2011, 76.

¹²⁶ Salminen 2011, 158. Lehto-Vahtera 2018, 9.

¹²⁷ Salminen 2011, 77.

¹²⁸ Kostet 2007, 159.

¹²⁹ Lehto-Vahtera 2018, 13.

¹³⁰ Museon nimi muutettu Serlachius-museo Gustafiksi vuonna 2009.

esineistöä. Serlachius-yhtiön seuraajat Mäntässä, M-Real Oyj ja Metsä-Tissue Oyj, lahjoittivat tehtaan aiempaan toimintaan ja historiaan liittyvää kuva- ja arkistoaineistoa. Kulttuurihistoriallisessa kokoelmassa on myös Gösta Serlachiuksen taidemuseon irtaimistoa, Serlachius-suvun jäseniltä vastaanotettua esineistöä sekä mänttäläisten yritysten, yhdistysten ja yksityishenkilöiden arkistoja ja esineistöä.¹³¹ Tässä työssä tarkastelen Serlachius-museoiden kulttuurihistoriallisten kokoelmiin liitettyä Mänttä-Seura ry:n arkistoa ja perinnekokoelmaa.

Mänttä-Seura ry ja Gösta Serlachiuksen taidesäätiö tekivät 4.12.2002 sopimuksen, jossa yhdistyksen keräämä perinnearkisto siirtyi taidesäätiön haltuun. Tässä luvussa käsittelen Mänttä-Seuran perinnearkiston päätymistä Serlachius-museoiden kokoelmaan sekä tämän kokoelman sisältöä. Käsittelen kokoelmia sitä kautta, miten ne ovat tällä hetkellä luetteloituna ammatillisesti hoidetussa museossa. Mänttä-Seura ry:n kokoelmia on Serlachius-museoilla kolmessa eri kokonaisuudessa: arkistossa, esinekokoelmassa ja kirjastossa.

4.1 Päätös kokoelmien siirrosta

Mänttä-Seuran aloittaessa toimintaansa 1960-luvulla koettiin yhdeksi ongelmaksi mänttäläisten kiinnostuksen puute kotiseututoimintaan. Mänttä-Seuran puheenjohtajana toiminut Keijo Riihonen oli edelleen vuosituhannen vaihteessa samaa mieltä, että etenkin muualta muuttanut väestö, ja heidän nyt ollessaan toisen tai kolmannen sukupolven mänttäläisiä, ei löytänyt kotiseututyötä tai kaivannut kotiseutuhenkistä toimintaa. Riihosen mukaan yhdistys oli ajautumassa ongelmiin, koska kotiseututyössä mukana on samat aktiiviset jäsenet, joiden pitäisi pystyä ottamaan kantaa asioihin ja huolehtia kokoelmista sekä kerätä perinnetietoutta.¹³² Riihosen näkemykset havainnollistavat kotiseututyön tutkimuksessa esiin nostettua kriittistä huomiota siitä, että kulttuuriperintötyö ei aina tavoita haluttua yleisöä. Mänttä-Seuraa ja sen keräämiä kokoelmia uhkasi Laurajane Smithin teorian mukainen elävän perinnön ja annettujen merkitysten kuihtuminen, jos yhdistyksen keräämää kulttuuriperinnön tulevaisuutta ei olisi saatu turvattua.¹³³

¹³¹ Gösta Serlachiuksen taidesäätiön vuosikertomukset 2000–2010.

¹³² Keijo Riihosen kirje Mänttä-Seuran johtokunnan jäsenille 1.12.2001, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

¹³³ Smith 2006, 83.

Mänttä-Seuran toiminta hiipui 1990-luvun loppua kohden. Viimeinen Mänttä-Seuran suurempi ponnistus oman toiminnan ylläpitämiseen 1990-luvulla oli vuonna 1996 järjestetty Mäntän isännänviirin suunnittelukilpailu, jonka voitti haapamäkeläinen heraldikko Harri Uimonen. Viirejä myytiin runsaasti, mutta muuten yhdistyksen aktiivinen toiminta hiljeni 1990-luvun loppupuolella.¹³⁴ Vuosituhannen vaihteen lähestyessä yhdistyksessä tuli uudelleen arvioitavaksi kotiseututyön toteutuminen ja sen jatkamisen mahdollisuudet. Mänttä-Seurassa koettiin entisen kaltaisen toiminnan jatkaminen mahdottomaksi. Samaan aikaan Gösta Serlachiuksen taidesäätiö oli perustamassa G. A. Serlachius -museota, johon oli tarkoitus sijoittaa Serlachius-yhtiön ja samalla Mäntän historiaa esittelevä näyttely ”Kotkan siipien suojassa”.¹³⁵

Keväällä 2001 Gösta Serlachiuksen taidesäätiön edustaja, Gösta Serlachiuksen taidemuseon museonjohtajana toiminut ja Mänttä-Seuran jäsen Maritta Pitkänen oli yhteydessä Keijo Riihoseen ja esitti Mänttä-Seuralle yhteistyötä. Riihonen oli tavannut myös G. A. Serlachius -museota suunnittelemassa olevia henkilöitä, nykyisen Serlachius-museoiden johtajan Pauli Sivosen ja tutkija Helena Hännisen. Pitkänen oli sopinut Riihosen kanssa, että hän ottaa yhteyttä Mänttä-Seuran jäseniin kesän alussa ja kertoo taidesäätiön ajatukset siitä, millaista yhteistyö voisi olla. Prosessi pitkittyi eikä edennyt Mänttä-Seuran toivomalla vauhdilla, joten Keijo Riihonen ehdotti, että yhdistys asettaa kolmihenkisen työryhmän, jonka puoleen asiassa voitaisiin kääntyä. Tähän työryhmään valittiin 1.3.2002 pidetyssä kokouksessa Keijo Riihonen, K.-E. Lindblad ja yhdistyksen pitkäaikainen aktiivi Juhani Kinnunen.¹³⁶

Sivonen oli käynyt tutkimassa Mänttä-Seuran aineistoa G. A. Serlachius -museoon tulevaa perusnäyttelyä varten. Hän yritti löytää tietoja ja mahdollista esineistöä tai muita dokumentteja rakenteilla olevaan näyttelyyn ja tehtävään julkaisuun, jota tässäkin tutkielmassa olen käyttänyt kirjallisuutena. Sivonen piti kokoelmaa kiinnostavana ja sieltä saatiin aineistoa ”Kotkan siipien suojassa” -näyttelyyn. Sivonen kuitenkin ymmärsi, että Mänttä-Seuran perinnekokoelmaa ei ollut järjestetty ja luokiteltu vastaamaan

¹³⁴ Mänttä-Seuran toimintakertomukset vuosilta 1990-1999, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

¹³⁵ Mänttä-Seuran toimintakertomukset vuosilta 1990-1999, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Pauli Sivosen sähköpostiviesti Heli Mäkiäholle 29.10.2020.

¹³⁶ Keijo Riihosen esityslista kokoukseen 5.3.2001, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Keijo Riihosen kirje 8.5.2001, Mänttä-Seuran arkisto, SM; Kokouskutsu Mänttä-Seuran jäsenille 11.12.2001, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

ammattillisesti hoidettua arkistoa ja kokoelmaa.¹³⁷ Mänttä-Seuran työryhmä ja Gösta Serlachiuksen taidesäätiö allekirjoittivat yhdistyksen kokoelmien lahjoitussopimuksen joulukuussa 2002. Tällä sopimuksella kaikki Mänttä-Seuran keräämä perinnearkiston materiaali siirtyi Gösta Serlachiuksen taidesäätiön haltuun.¹³⁸ Museoilla koettiin, että kokoelma sisälsi paljon kiinnostavaa tietoa Mäntän menneisyydestä ja liittyi suoraan siihen tarinaan, josta museot aikoivat tulevaisuudessakin kertoa¹³⁹. Yhteistyössä G. A. Serlachius -museon henkilökunnan kanssa aineistosta siirrettiin museoille ensin valokuvakokoelma, koska valokuvia käytettiin perustettavan museon tuleviin julkaisuihin. Seuraavan vuoden aikana siirtyi arkistomateriaali ja esineet G. A. Serlachius -museon tiloihin. Mänttä-Seuran käytössä olleen Perinnetalon käytön jatkamiselle yhdistys ei tässä vaiheessa enää nähnyt tarvetta eikä edellytyksiä, ja samaan aikaan lopetettiin myös Mänttä-Seuran ylläpitämä perinne kokoelma. Seura valmistautui ajatukseen, että omien kokoelmien keräämisen tilalle tulisi mahdollisesti tiedottamista ja kotiseutuhengen kasvattamista nuoremmille ikäpolville.¹⁴⁰

Gösta Serlachiuksen taidesäätiön vuoden 2004 vuosikertomuksessa on ensimmäisen kerran maininta Mänttä-Seuran lahjoituksen mukana tulleista esineistä: ”sota-ajan puhdetöitä, yhdistysten ja seurojen toimintaan liittyvää materiaalia”. Museot olivat aloittaneet esineistön luetteloinnin, kun esineet olivat museoiden kokoelmiin tulleet ja kokoelmatyöhön oli resursseja uuden museon avauduttua.¹⁴¹ Mänttä-Seuran arkistokokonaisuus järjestettiin ja luetteloitiin valmiiksi vasta vuonna 2017¹⁴². Mänttä-Seurassakin aktiiviset henkilöt, kuten Lindblad, ovat lahjoittaneet Serlachius-museoiden kokoelmiin omia yksityiskokoelmiaan ja näin varmistaneet paikallisen kulttuuriperinnön säilymisen. Nämä aineistot on luetteloitu erikseen eikä niitä ole liitetty osaksi Mänttä-Seuran kokoelmia.

Seuraavissa kappaleissa käyn tarkemmin läpi, millaista aineistoa Mänttä-Seuran lahjoittamat kokoelmat pitävät sisällään. Olen selvittänyt kokoelma-aineistojen sisältöä Cumulus-tietokannan kautta ja muodostanut kokonaiskuvaa siitä, mitä se pitää sisällään.

¹³⁷ Pauli Sivosen sähköpostiviesti Heli Mäkihölle 29.10.2020.

¹³⁸ Perinnearkiston luovutussopimus 4.12.2002, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

¹³⁹ Pauli Sivosen sähköpostiviesti Heli Mäkihölle 29.10.2020.

¹⁴⁰ Vuosikokouksen pöytäkirja 21.2.2003, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Keijo Riihosen kirje 1.3.2003, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

¹⁴¹ Gösta Serlachiuksen taidesäätiön vuosikertomus 2004.

¹⁴² Gösta Serlachiuksen taidesäätiön vuosikertomus 2017.

Tietokannan tutkimisen jälkeen olen tutkielmani kannalta olennaisiin materiaaleihin tutustunut Serlachius-museoiden arkistossa ja tutkinut tarkemmin, mitä aineisto pitää sisällään ja pohtinut niiden merkitystä.

4.2 Mänttä-Seuran esine- ja kirjakokoelma

Serlachius-museoiden esinekokoelmassa on luetteloituna Cumulus-tietokantaan 38 kappaletta Mänttä-Seura ry:n lahjoittamaa esinettä. Näiden esineiden kontekstitiedot tietokannassa ovat vajavaiset, minkä oletan johtuvan siitä, että tarkempia tietoja ei ole saatavilla. Mänttä-Seuran ja esineiden lahjoittajien välillä tehdyistä sopimuksista selviää lahjoittajan tiedot ja lahjoituksen ajankohta. Sopimuksissa on sovittu myös esineiden tutkimuskäytöstä eli lahjoittaja voi sallia tai kieltää aineiston tutkimuskäytön. Mänttä-Seura on sopimuksessa sitoutunut säilyttämään arkistoa ja esineistöä arkistolain mukaisesti. Paikallis- ja kotiseutumuseoiden yhtenä ongelmana on nähty jo 1890-luvulta lähtien niiden esineisiin liitettävien kontekstitietojen puutteen. Kokoelmien luettelointi saattaa myös olla kesken ja henkilövaihdoksien aiheuttamaan tietojen häviämiseen ei ole varauduttu.¹⁴³ Esimerkiksi Elina Salminen käsittelee väitöskirjassaan *Monta kuvaa menneisyydestä – Etnologinen tutkimus museokokoelmien yksityisyydestä ja julkisuudesta* esimerkkinä kotiseutumuseota, jonka 446 esineen kokoelmasta kontekstitiedot on merkitty vain vähän yli puoliin esineistä¹⁴⁴. Mänttä-Seurassakin aktiivit ovat saattaneet tietää alun perin kokoelman alkuperän, mutta sitä ei ole kirjattu artefaktien yhteyteen. Tämä tieto on sitten ajansaatossa kadonnut eikä sitä ole enää saatavilla.

Mänttä-Seuran esinekokoelman luetteloituja esineitä ovat esimerkiksi kirjoituskone, laskukone, kolme kameraa, puhelinkeskus, puhelin sekä seinäkello. Eri yhdistyksien standaareja eli pöytäviirejä on yksitoista kappaletta. Niistä osa on sellaisia, joiden aineistoa on Mänttä-Seuran arkistokokoelmassa. Esineistöissä ainoa suora yhteys G. A. Serlachius Oy:öön on ruorilla, joka oli ollut osana Serlachiuksen vuonna 1890 hankkimaa laivaa. Laivaa oli käytetty puutavaran kuljettamiseen Mäntän tehtaalle ja se on romutettu Mäntässä 1926.¹⁴⁵ Luetteloidut esineet vaikuttavat olevan sellaisia, että ne ovat olleet

¹⁴³ Heinonen 2010, 154, 167.

¹⁴⁴ Salminen 2011, 140.

¹⁴⁵ Mänttä-Seura ry:n esinekokoelman luettelointiedot.

esimerkiksi esillä tai käytössä Perinnetalolla. Luetteloitujen esineiden lisäksi Serlachius-museoiden hallussa on Mänttä-Seuralle luovutettuja esineitä, joita ei ole toistaiseksi luetteloitu. Nämä esineet tulevat ilmi Mänttä-Seuran ja esineiden lahjoittajien välisissä lahjoitussopimuksissa.

Luetteloitu esinekokoelma ja sopimuksissa mainitut luetteloimattomat esineet eivät tuo lisäarvoa yhdistykselle eikä mänttäläiselle kulttuuriperinnölle. Ne eivät myöskään anna juuri kuvaa esimerkiksi yhdistyksen toiminnasta eikä mänttäläisestä elämästä. Kotiseutuliikkeeseen ja sen suuntaan vaikuttanut Aaltonen on luetellut vuoden 1963 *Kotiseututyön oppaassa* periaatteita, joiden olisi toteuduttava ennen kuin aloitetaan museaalinen esineiden kerääminen. Tärkein asia on se, että olisi museo valmiina tai rakenteilla, johon esineitä voitaisiin kerätä. Aaltosen oppien mukaan museoihin voi hankkia esineistöä huutokaupasta, purettavista rakennuksista tai muualta, jossa on löydettävissä museoon sopivaa aineistoa.¹⁴⁶ Mänttä-Seurassa saatettiin seurata kotiseututyölle asetettua esimerkkiä, ja koska museota ei ollut Mänttään yhdistyksen toimesta tekeillä, ei esineitäkään kerätty omaan kokoelmaan, ja tästä syystä niiden merkitys ja määrä on vähäinen.

Serlachius-museon tiloista löytyy henkilökunnan ja tutkijoiden käyttöön tutkimuskirjasto ja siihen on liitetty yhteensä 259 kirjaa, jotka on merkitty kirjastoon Mänttä-Seura ry -kokoelmaksi. Suuren osan Mänttä-Seuran kirjastokokoelmasta muodostaa Mäntän kauppalan ja Mäntän kunnan kunnalliskertomukset ja tämän lisäksi kokoelmassa on paikallisyhdistysten historiikkeja. Suuri osa kirjoista liittyy Mänttään ja lähialueisiin, joten ne ovat paikallisen historian kannalta hyviä lähteitä lisätiedon hankintaan. Kirjastoon Mänttä-Seuran kokoelmaan luetteloidut kirjat kertovat yhdistyksen kiinnostuksesta omaan alueeseen.

4.3 Arkistot kertovat monta tarinaa

Kävin läpi jo luvussa 3.2.3. Suomen arkistolain perusteet ja sitä, miten kotiseutuarkistot syntyivät Suomessa. Mänttä-Seuran keräämä arkistokokoelma on jaettu viiteen eri alakategoriaan: *Mänttä-Seura ry / oman toiminnan arkisto, yhdistysten arkistot,*

¹⁴⁶ Salminen 2011, 139.

yksityishenkilöiden arkistot, taloarkistot ja Mäntän kaupunki ja kunta, temaattisesti järjestetty. Nämä alakategoriat on myös jaoteltu esimerkiksi eri yhdistysten ja yksityishenkilöiden mukaan. Arkistokokoelmaan on luetteloitu 5167 yksikköä, jotka sisältävät yhden tai useamman arkistokappaleen kokonaisuuden. Näin ollen irrallisen aineiston määrä on moninkertainen tuohon yksikkömäärään verrattuna. Mänttä-Seuran arkistokokoelman suurin alakategoria on yksityishenkilöiden arkistot yli neljällä tuhannella nimikkeellä. Näistä suurin kokoelman osuus on K-E. Lindbladin arkistokokoelma 3435 kappaleen kokoelmalla.

Mänttä-Seuran oman toiminnan kokoelma pitää sisällään yhdistystoiminnan kannalta olennaisia ja säilytettäviä tietoja: vuosikokousten ja hallituksen kokousten pöytäkirjat vuosilta 1966–2003, jäsenluetteloita, toimintakertomukset vuosilta 1966–1999, tiliasiakirjoja ja jäsenluetteloita. Seuran järjestämien Mänttä-päivien ja muiden yleisötapahtumien materiaalia on myös talletettu tähän kategoriaan. Mänttä-Seuran arkistokokoelmien yksi osuus on *taloarkistot*, jossa on kahden tilan, Hietalan ja Hirvelän arkistot, ja Niittysen talon arkisto. Taloarkistot pitävät sisällään hyvin vaihtelevan joukon aineistoa, kuten paikoissa asuneiden henkilöiden henkilökohtaisia aineistoja perukirjoista kouluvihkoihin sekä maatalouteen liittyviä luetteloita ja asiakirjoja. G. A. Serlachius oy:öön liittyy tässä kokonaisuudessa *Kalle Hietalan kulkulupa GAS tehdasalueelle* ja Hirvelän tilan tekemä *Sopimus G. A. Serlachiuksen kanssa sähkönkulutuksesta. Mäntän kunta ja kaupunki, temaattisesti järjestetty* -niminen arkistokokoelman osuus on nimensä mukaisesti järjestetty seuraaviin kategorioihin: kotiseutu, koulutus ja sivistys, kulttuuri, liikenne, urheilu ja kuriositeetit. Näiden kategorioiden alta löytyy tietoa eri tapahtumista, koulutuksista ja jonkin verran yksityishenkilöistä, ja aineisto on suurelta osin erilaisia painatteita ja esitteitä. G. A. Serlachius oy:öön liittyvää aineistoa on paperimainoksia, esitteitä ja esimerkiksi valokuva paperitehtaan 125-vuotisjuhlista.

4.3.1 Yhdistysten arkistot

Mänttä-Seura sai arkistoaineistoa säilytettäväksi muilta paikallisilta yhdistyksiltä. Näitä arkistoaineistoja on tallennettu yhteensä seitsemältätoista yhdistykseltä¹⁴⁷. Yhdistyksistä on edelleen toiminnassa kymmenkunta, mutta kaikkien kohdalla Patentti- ja

¹⁴⁷ Katso Liite 1.

rekisterihallituksen tietokanta ei antanut tarkkaa vastausta yhdistyksen tilasta. Osa yhdistyksistä on vuosien saatossa muuttanut myös nimeään. Mäntän Seudun Kansallinen eläkeläisseura on perustettu vuonna 1972 ja toimii tällä hetkellä nimellä Mäntän ja Vilppulan Seniorit ry. Mäntän Teknilliset Toimihenkilöt ry toimii tällä hetkellä nimellä Mäntän Seudun Toimihenkilöt Pro ry. Arkistoon on nimetty Mäntän Sekakuoro ry, mutta yhdistysrekisterin mukaan yhdistyksen oikea nimi on Mäntän Työväen Sekakuoro ry.¹⁴⁸

Käyn seuraavaksi läpi muutamien yhdistysten arkistokokonaisuuksia, joiden kautta pystyy muodostamaan tarkempaa kuvaa siitä, millaista materiaalia on päätynyt Mänttä-Seuran kokoelmaan ja sitä kautta Serlachius-museoiden kokoelmiin. Olen valinnut yhdistykset satunnaisesti, tosin otin huomioon yhdistyksen historiaa käsittelevän materiaalin löytymisen. Otin huomioon myös sen, että joidenkin yhdistysten nimestä voi päätellä sen poliittisen tai aatteellisen suuntauksen ja niiden yhteys tehtaaseen mahdollisesti ylempien toimihenkilöiden kautta on ilmeinen. Näitä on mielestäni esimerkiksi Mäntän Teknilliset Toimihenkilöt ry ja Mäntän Kansallisseura. Mänttä-Seuralle yhdistysten kokoelmat ovat päätyneet sekä aktiivisen keräämisen että satunnaisten lahjoitusten kautta. Osan yhdistysten kohdalla on Cumulus-tietokannassa merkintä, milloin tiedot on luovutettu Mänttä-Seuran haltuun ja kenen toimesta. Lähtökohtaisesti aineiston lahjoittajat ovat olleet yhdistykseen liittyviä henkilöitä, Mäntän nuorisoseura ry:n materiaalin on kuitenkin lahjoittanut Mäntän kaupunki. Suuri osa yhdistyksien materiaalista on lahjoitettu Mänttä-Seuran kokoelmiin 1990-luvulla ja vastaanottajana on usein toiminut yhdistyksen puolesta K.-E. Lindblad.

Yksi kotiseutuyhdistystoiminnan muoto olivat uudelle kotiseudulle muuttaneiden henkilöiden perustamat kotipaikkaseurat. Näistä eniten levinnyt oli Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliiton tuella perustetut eteläpohjalaiset yhdistykset muun muassa isoihin kaupunkeihin Ouluun, Turkuun, Tampereelle, Rovaniemelle. Myös Mänttään perustettiin tällainen yhdistys vuonna 1950, *Mäntän Seudun Eteläpohjalaiset ry*. Kotipaikkaseurat olivat rakenteeltaan ja toiminnaltaan vapaamuotoisia, niiden kokouksiin saatettiin kutsua vierailijoita kotipaikkakunnalta tai voitiin tehdä retkiä vanhalle kotiseudulle. Mäntän Seudun Eteläpohjalaiset ry liittyi ainaiseksi jäseneksi Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliittoon ja toimi liiton alaosastona. Ensimmäisen vuoden aikana mänttäläisen

¹⁴⁸ Patentti- ja rekisterihallitus, Yhdistysrekisterin tietopalvelu. Tarkastettu 12.10.2020.

yhdistyksen kokouksissa oli käynyt puhumassa Maakuntaliitosta maisteri ja kirjailija Valdemar Rantoja.¹⁴⁹ Mäntän Seudun eteläpohjalaiset ry:n arkistot sijoittuvat vuosien 1950–1967 väliselle ajalle ja sisältävät muun muassa kokouksien pöytäkirjoja, jäsenkorttivihkon ja lähetettyjä ja saapuneita kirjeitä. Näistä saa selville sen, että seuran toiminta oli hyvin samankaltaista kuin muilla vastaavilla seuroilla, eli esimerkiksi järjestettiin tilaisuuksia, joissa oli vieraina pohjalaisia vieraita. Mäntän Seudun Eteläpohjalaiset ry eroaa seuraavaksi esiteltävistä yhdistyksistä, koska sillä ei ole aineistosta löydettävissä selvää yhteyttä G. A. Serlachius -yhtiöön ja on tässä lähinnä esimerkkinä kotiseututoiminnasta ja sen eri muodoista.

Mäntän Vapaaehtoinen Palokunta eli *Mäntän VPK* perustettiin 1880-luvulla G. A. Serlachiuksen toimesta. Sen ensisijainen tarkoitus alkuun oli suojella perustettua paperitehdasta tulipalolta, ja tehtaan portilla oli kokoaikainen palovartija paikalla. Tämä ei kuitenkaan pelastanut tehdasta tuhoutumiselta tulipalossa vuonna 1890. Sen tilalle valmistui kolme vuotta myöhemmin paloturvallisempi tiili- ja rautabetonirakenteinen paperitehdas. Palokunnassa oli alkuun jäseniä noin seitsemänkymmentä eli lähes kaikki tehtaiden miespuoliset työntekijät. Vaikka vuosien saatossa palokunnan toiminta laajeni käsittämään koko Mäntän alueen paloturvallisuudesta huolehtimisen, silti yhtiö tuki vahvasti palokunnan toimintaa. Paperitehtaan konepaja kehitti palokunnalle palontorjuntavälineistöä, ja G. A. Serlachiuksen kuollessa vuonna 1901 Mäntän palokunta oli yksi Suomen tehdaspaikkakuntien toimivimmista palokunnista. Vapaaalokunnalla oli kolmikantainen sopimus Mäntän kaupungin ja G. A. Serlachius Oy:n kanssa. Siinä oli sovittu palokunnan huolehtivan sekä kaupungin että tehtaiden mahdollisten palojen sammuttamisesta. Mänttä-Seuralle Mäntän VPK:n arkistoaineiston on lahjoittanut VPK:ssa vuosina 1957–1977 palopäällikkönä toiminut Veikko Kuulusa vuonna 1988.¹⁵⁰ Aineistoa on vuosilta 1882–1947 ja se sisältää yhdistystoimintaan liittyen kokousten pöytäkirjoja, kahdelta vuodelta vuosikertomukset ja paloraportteja. Materiaali ei ole näiltä vuosilta kattava, vaan sitä on tässä kokoelmassa ainoastaan joiltain vuosilta.

¹⁴⁹ Vuosikertomus Mäntän Seudun Etelä-pohjalaiset ry:n toiminnasta vuonna 1951, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Turunen 2004, 32

¹⁵⁰ Kuulusa 1980, 8, 19, 22; Hedman & Sivonen 2004, 26, 80.

Mäntän Teatteri ry perustettiin alun perin jatkumona G. A. Serlachius Oy:n Klubiyhdistyksen näytelmäkerholle vuonna 1958, ja silloin sen nimenä oli Mäntän Näyttämö¹⁵¹. Klubiyhdistyksen näytelmäkerho oli perustettu 1930-luvulla ja toiminta oli vuosien aikana hiipunut, mutta toimintaa alettiin hiljaksen elvyttää 1950-luvulla. Toiminnan lisääntyessä yhdistyksestä haluttiin hallinnollisesti itsenäinen ja riippumaton harrastajateatteri. Harrastustoiminnan vilkkaus vaihteli, alkuvuosina esityksiä saattoi olla neljästäkin eri näytelmästä, mutta yleisesti esitettiin vuosittain 1–2 näytelmää. Mäntässä oli toiminut 1900-luvun alkupuolelta asti Mäntän Työväen Näyttämö -yhdistys, ja 1970-luvulta lähtien käytiin keskusteluita teatteriyhdistysten yhdistämisestä. Teattereiden yhdistyminen tapahtui neuvotteluiden jälkeen vuonna 1987, kun perustettiin Mäntän Uusi Teatteri, jonka oli tarkoitus toimia ammatillisesti johdettuna harrastajateatterina. Mäntän Teatteri ry on edelleen yhdistysrekisterissä.¹⁵² Mäntän Teatteri ry:n arkistot on lahjoitettu Mänttä-Seuralle 5.5.1996 ja aineisto on vuosilta 1961–1979¹⁵³. Arkistoon kuuluu vuosikokouksen ja hallituksen kokousten pöytäkirjat vuosilta 1973–1974, tilitositteita, esityslupa-anomuksia ja palkka-asiakirjoja yhteensä 27 nimikettä. Otos on suppea, mutta kuitenkin teatterin aktiivisilta vuosilta. Yhdistyksen alkuperäinen tausta on yhteydessä G. A. Serlachius Osakeyhtiöön, ja sen näytelmien pitopaikkana Mäntän Uuden Teatterin perustamiseen asti oli Mäntän klubi, joka oli vuonna 1920 rakennettu Serlachius-yhtiön virkailijoiden perustamien yhdistysten kokoontumistilaksi¹⁵⁴.

G. A. Serlachius oli hankkinut vuonna 1895 Seppälän tilan poikansa Axel Ernstin omistukseen. Yhtiön omistukseen tila siirtyi 1912 ja siitä kehitettiin Mäntän tehtaan maataloustoiminnan keskusta. Maatalous ei ollut enää 1970-luvulla kannattavaa yhtiön kannalta, joten yhtiön navetta- ja tallitilat olivat jääneet tyhjiksi. Samaan aikaan yhtiön johdossa virisi keskustelua siitä, miten voitaisiin parantaa henkilöstön viihtyvyyttä Mäntässä. Näiden asioiden kohdatessa perustettiin vuonna 1973 *Mäntän Ratsastajat ry*. Yhtiö luovutti seuran käyttöön Seppälän tilalta tarvittavat rakennukset talleille ja varastoille sekä tuki rahallisesti seuran toimintaa vuosien ajan vuosittaisella tuella. G. A. Serlachius Oy:n fuusio Metsäliiton teollisuuden kanssa Metsä-Serlaksi vuonna 1986 vaikutti myös yhdistyksen toimintaan. Yhtiö lopetti rahallisen tuen maksamisen vuoden

¹⁵¹ Nimi muutettiin Mäntän Teatteri ry:ksi vuonna 1966.

¹⁵² Pättiniemi 2008, 11–14, 122–123, 160–161; Patentti- ja rekisterihallitus, Yhdistysrekisterin tietopalvelu 9.9.2020.

¹⁵³ Säilytys sopimus Mäntän Teatteri ry:n ja Mänttä-Seura ry:n välillä 5.5.1996.

¹⁵⁴ Hedman & Sivonen 2004, 62; Pättiniemi 2008, 161.

1987 alusta ja samaan aikaan seura joutui alkaa maksamaan käytössään olevien tilojen käyttökuluista. Ratsastusharrastus oli seuraa perustettaessa nousussa. Mäntässä haluttiin varmistaa, että lajin harrastaminen olisi mahdollista kaikille ja tästä johtuen seuran jäsenmaksut ja ratsastusmaksut pidettiin mahdollisimman pieninä.¹⁵⁵ Mäntän Ratsastajat ovat lahjoittaneet aineistoaan Mänttä-Seuralle 1.3.1988. Aineisto Serlachius-museoiden kokoelmissa on vuosilta 1977–1980. Näiden lisäksi kyseiseen arkistokokonaisuuteen on lisätty jälkikäteen vuonna 2017 *Trippeli-lehti*¹⁵⁶ vuodelta 1996. Aineistossa on yhdistyksen ja tallin säännöt, taloudelliseen toimintaan liittyviä asiakirjoja, tuloksia kilpailuista ja lähetettyjä ja saapuneita kirjeitä. Tämä aineisto on suppea muutaman vuoden kokonaisuus, josta saa selville seuran perustoiminnot. Kokoelmassa oleva arkistoaineisto itsessään ei tuo ilmi ratsastusseuran suoraa yhteyttä G. A. Serlachius Osakeyhtiöön, mutta seuran historiikki kertoo yhteyden olleen vahva alusta asti.

Nämä esitellyt yhdistykset on perustettu, Mäntän VPK:ta lukuun ottamatta, aikana, jolloin yhdistyksen toiminnalle ei enää vaadittu hiljaista hyväksyntää Serlachiusen ja yhtiön taholta. Yhdistyksen alkuperäiset kyllä nivoutuvat Serlachius-yhtiöön, ja ne ovat tätä kautta saaneet jokainen tarvitsemaansa tukea. Mänttä-Seuran arkistokokoelmassa olevien yhdistysarkistojen perusteella ei saa kovin laajaa käsitystä Mäntässä sijainneista yhdistyksistä, mutta ne edustavat kuitenkin eri tyyppisiä yhdistyksiä esimerkiksi kulttuurin ja urheilun piiristä.

4.3.2 Yksityishenkilöiden arkistot

Mänttä-Seuran arkistokokoelmassa on kymmenen yksityisten henkilöiden mukaan nimettyä arkiston osaa. Suurin osuus koko Mänttä-Seuran arkistokokoelmasta on *K.-E. Lindbladin arkistokokoelma*, johon on merkitty yhteensä 3435 arkistoyksikköä. Esittelen sen kerääjää ja sisältöä erillisessä luvussa. Pienin kokoelman osa on *Viivi Palmroosin arkisto*, jossa on merkittynä kappalemääräksi 3. Palmroosin kokoelma pitää sisällään kansakouluvihkoja äidinkielestä ja kotilasku- ja mittausopista vuosilta 1911–1914.

¹⁵⁵ Kari 1993, 4–5, 10, 24; Hedman & Sivonen 2004, 40.

¹⁵⁶ Mäntän Ratsastajat ry:n juniorien lehti.

Kaksi arkistoa on nimetty erillisen teeman mukaan eli niissä on materiaalia ainoastaan yhdestä aiheesta. Yhden selkeän aiheen ympärille nivoutuu oppikoulun opettajana ja metsänhoitajana toimineen *Asta Etelälahden eduskuntavaaliaineisto (Kansallisseura)* -niminen kokoelma. Asta Etelälahti oli Kansallisen Kokoomuksen ehdokas ja oli toiminut puolueen valtakunnallisen puoluevaltuuston jäsenenä ja Kokoomuksen Naisten liittovaltuuston jäsenenä.¹⁵⁷ Tämä aineisto pitää sisällään vaalimainoksia, lehtileikkeitä ja poliittisia kannanottoja.

Toinen teemoitettu kokonaisuus on *Armas Ojalan arkisto (Mäntän tehtaiden sairaskassa)*. Armas Ojala oli syntynyt Mäntässä 1907, kävi yhtiön ammattikoulun ja jäi paperitehtaalta eläkkeelle vuonna 1973. Tästä arkistosta löytyy esimerkiksi *Kertomus Mäntän sairaskassan kassanhoitajan toiminnasta vuonna 1965*, tiliasiakirjoja, avustuskassojen säännöt sekä jäsenluetteloita. Suomessa yleistyivät teollisuuden sairauskassat 1870- ja 1880-luvuilla, ja Mänttään sellainen perustettiin G. A. Serlachiuksen toimesta vuonna 1871. Sairaskassaan maksettiin sovittu prosenttiosuus palkasta ja se turvasi työntekijän taloutta, jos hän sairastui. Mäntän ainoa sairaala oli pitkään tehtaan lähellä G. A. Serlachius Oy:n rakentama rakennus, jonka yhteydessä yhtiön palkkaama sairaanhoitaja antoi ensiapua tehtaalla tapaturmaan joutuneille. Mäntän tehtaalle oma lääkäri palkattiin Kuoreveden kunnan kanssa vuonna 1907.¹⁵⁸

Rakel Katajan arkisto pitää sisällään sekä Suomen kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liiton jäsenkirjan että SDP:n jäsenkirjan. Aineistossa on myös Katajan sukulaisten kuolinilmoitus sekä virkatodistus ja valokuvia, joista ei ole tarkkaa tietoa, ketä kuvissa esiintyy.

Mänttä-Seuran toiminnassa mukana olleen *Juhani Kinnusen arkisto* pitää sisällään isänsä Torsten Kinnusen arkistomateriaalia, esimerkiksi Torsten Kinnuselle Keskinäisen henkivakuutusyhtiö Salaman¹⁵⁹ myöntämän kunniakirjan ja hänen kirkollisverolippunsa.

¹⁵⁷ Asta Etelälahden valitsijayhdistyksen kannanotto, SM, Mänttä-Seuran arkisto.

¹⁵⁸ Hedman & Sivonen 2004, 58–59; Mönkkönen 1992, 199.

¹⁵⁹ Vanhasuomalaisen vuonna 1910 perustama vakuutusyhtiö. Keskinäinen henkivakuutusyhtiö Suomi ja Henkivakuutusosakeyhtiö Salama muodostivat 1970 Keskinäinen henkivakuutusyhtiö Suomi-Salama -nimisen yhtiön, joka 1975 fuusioitui Pohjola-yhtiöihin ja jonka nimeksi 1987 tuli Keskinäinen henkivakuutusyhtiö Suomi.

Arkistoaineistosta voi päätellä, että Juhani Kinnusen olleen myös töissä Keskinäisessä vakuutusyhtiö Salamassa. Arkistossa on matkailuun ja musiikkiin liittyvää materiaalia.

Kaisu ja Pauli Lajon arkisto koostuu eri kunniakirjoista ja todistuksista, esimerkiksi *Pauli Lajon todistus osallistumisesta Mäntän tehtaiden turvallisuusmiesten kursseille 15.–25.2.1954* ja *Kunniakirja Palokuntien keskusliitto ry:n keskushallinnon myöntämästä Liiton ansiorististä Pauli Lajolle 13.6.1955*. Kaisu Lajolle on myönnetty Kansanavun ansiomerkkejä, joiden kunniakirjat on arkistoitu osaksi Mänttä-Seuran kokoelmia. *Pekka Peltosen arkisto* koostuu pääasiassa Mäntän kauppalan ja myöhemmin Mäntän kaupungin valtuuston ja hallituksen pöytäkirjoista.

Keijo Riihosen arkisto on jaettu kahteentoista alakategoriaan ja luetteloitu henkilöiden nimien mukaan. Alakategorioiden nimistä voi päätellä suuren osan materiaalista olevan hänen sukulaistensa, Riihosen suvun aineistoa. Kokonaismateriaalin 442 yksiköstä noin kuusikymmentä on muiden kuin Riihosen suvun jäseniin liittyvää aineistoa. Näiden joukossa on yksittäisiä todistuksia koulusta ja konfirmaatiosta, erilaisia jäsenkirjoja eri yhdistyksiin, lehtileikkeitä ja kirjeitä. J. G. Riihosen aineistosta löytyy yksityiskohtaiset muistelmat vuosien 1917–1918 tapahtumista Mäntässä. Johan Gideon Riihonen toimi Mäntän suojeluskunnan vääpelinä Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan aikaan.¹⁶⁰ J. G. Riihosen aineistossa on myös muistelmat: *Mätkähdyksiä Mäntässä ja Vanhaa Mänttää ja muistelman pätkiä* vuodelta 1948. A. F. Riihonen -kokonaisuuteen kuuluu hänen omaa aineistoansa: lehtileikkeitä, kirjeitä, Joenniemen kirkkoveneen historiaa, Mäntän asuttamiseen liittyviä kirjoituksia ja A. F. Riihosta koskevia lehtileikkeitä. Erikseen luetteloituna on A. F. Riihosen perikunta -nimikkeen alla kokonaisuus, jossa perikunnan tositteita, kauppa- ja velkakirjoja sekä tilikirjoja.

Keijo Riihosen omasta kokoelmasta löytyy sekä hänen kastetodistuksensa vuodelta 1928 että kaksi muistokirjoitusta paikallislehdestä vuodelta 2003. Kokoelma sisältää myös koulutodistuksia ja jäsenkortteja. Kirjeenvaihtoa Keijo Riihonen on käynyt muun muassa Suomen Kotiseutuliiton, Suomalaisuuden liiton, Tampereen historiallisen seuran ja monien muiden yhdistysten kanssa. Keijo Riihonen on kirjoittanut muistelmia eri aiheista: sodasta, oman elämänsä eri vaiheista ja isästään. Mäntässä toiminutta

¹⁶⁰ Hanhikoski 2018. *J.G. Riihonen, sota- ja kapinavuosien muistelmia Mäntästä ja sen ympäristöstä*. [serlachius.fi/sota-ja-kapinavuosien-muistelmia].

Osuuskauppa Mäntyä koskevaa materiaalia löytyy esimerkiksi vuosikertomusten muodossa vuosilta 1919–1952 ja erilaisten asiakirjojen muodossa.

Helga Virtasen arkistosta löytyy esimerkiksi hänen omat muistelmansa sekä kirjoitettuna että kasetille puhuttuna. Joukossa on myös hänen miehensä Niilo Virtasen G. A. Serlachius Oy:n henkilö- ja toimikortti, josta päättelen hänen työskennelleen paperitehtaalla. Virtasen kokoelmassa on myös esimerkiksi saapuneita kirjeitä ja kenttäpostia sota-ajalta. Helga Virtasen kiinnostus kotiseutunsa Mäntän historiaan alkoi, kun joku oli sanonut hänelle, että Mäntässä ei ole historiaa. Hän halusi todistaa, että asia ei ole näin, ja kotiseututiedon tallettaminen alkoi pikkuhiljaa, kun hän oli kerännyt talteen erilaisia lehtileikkeitä. Helga Virtainen toimi aktiivisesti etenkin työväenliikkeen piirissä Mäntässä. Sen lisäksi hän oli mukana näyttämö-, osuuskauppa-, kotiseutu- ja kunnallistoiminnassa.¹⁶¹ Helga Virtasen kokoelma-aineiston on lahjoittanut Mänttä-Seuralle Teppo Virtanen 15.9.1998.

4.3.2.1 Karl-Emil Lindbladin arkistokokoelma

Karl-Emil Lindblad (1924-2013) syntyi Mäntässä ja hänen isänsä toimi ylikonemestarina G. A. Serlachius Osakeyhtiön Mäntän paperitehtaalla ylikonemestarina. Hän aloitti valokuvaamisen 1930-luvulla laatikkokameralla ja jatkoi valokuvaamista ja negatiivien keräämistä koko elämänsä ajan. Lindblad oli mukana Serlachius-yhtiön omassa kamerakerhossa ja muutenkin paikallisessa valokuvausharrastustoiminnassa. Lindblad tunnetaankin Mäntässä enimmäkseen valokuvistaan, ja myös hänen kunniakseen vuonna 1994 tehty juhlakirja käsittelee häntä valokuvausharrastuksen kautta. Hänen työnsä Mänttä-Seuran kokoelmien parissa on tunnustettu, mutta hänen keräämänsä laajat arkistoaineistot eivät ole esimerkiksi kyseisessä kirjassa juurikaan esillä. Lindblad teki uransa Serlachius-yhtiössä paperitehtaalla lämpöteknikkona kaukolämpöjärjestelmän suunnittelijana.¹⁶²

¹⁶¹ *Helga ja Niilo Virtanen tallettavat kotiseututietoutta*. KMV 25.8.1967, SM, Mänttä-Seuran arkisto; *Ellet tiedä, kysy Helgalta mikä Mäntässä kiinnostaa*. Demari – Suomen sosiaalidemokraatti 22.6.1973, SM, Mänttä-Seuran arkisto; Mönkkönen 1998, 411.

¹⁶² Sairanen 1994, 57-63.

Lindblad kuvasi itse paljon mutta myös keräsi valokuvia omaan kokoelmaansa muilta kuvaajilta. Tämä hänen keräämänsä valokuvakokoelma on osana Serlachius-museoiden valokuva-arkistoa ja sisältää 17 640 valokuvaa. Lindbladin valokuvakokoelma ei ole osa Mänttä-Seuran kokoelmia, kuten hänen keräämänsä arkistoaineisto. Arkistoaineiston joukossa on joitakin irrallisia valokuvia ja valokuva-albumeita. Lindbladin arkistokokonaisuus Mänttä-Seuran arkistokokoelmassa käsittää runsaasti paperitehtaaseen liittyvää materiaalia, ja on tästä syystä yhdistyksen arkiston eniten teollista kulttuuriperintöä sisältävä kokonaisuus.

Lindbladin arkistokokoelma käsittää yhteensä 3435 luetteloitua yksikköä ja ne on jaoteltu aiheen mukaan 97 eri alakategoriaan. Arkistokokoelman luettelointitietojen mukaan Lindblad on lahjoittanut kokoelmansa pääosin Mänttä-Seuralle vuonna 1988. Lindbladin ammatista johtuen kokoelmassa on runsaasti eri materiaalia paperitehtaasta. G. A. Serlachius Oy:öön liittyviä materiaaleja ovat esimerkiksi yhtiön historiateosten käsikirjoitukset, konepajan toimintakertomukset kolmenkymmenen vuoden ajalta, tehtaan erilaiset rakennuspiirustukset sekä muut historialliset tiedot yhtiöstä. Hän on kerännyt myös Mänttään ja paperitehtaaseen liittyviä lehtileikkeitä eri vuosilta.

Lindbladin omat, henkilökohtaiset asiakirjat ovat pieni, kuudentoista arkistoyksikön osuus kokoelmasta. Nämä eivät myöskään kerro paria lehtiartikkelia lukuun ottamatta suoraan Lindbladin elämästä, vaan ovat esimerkiksi kutsuja eri tapahtumiin. Mukana ovat myös hänen kulkulupansa paperitehtaalte vuodelta 1950. Arkistokokoelmassa on eri mänttäläisten yhdistysten historiikkeja ja lehtileikkeitä. Muita laajempia kokonaisuuksia ovat Mäntän liike-elämää ja yrityksiä käsittävät aineistot sekä Mäntän seurakuntaa noin sadan yksikön verran käsittelevä arkistomateriaali. Aineisto pitää kokonaisuudessaan sisällään lehtiartikkeleita etenkin paikallisesta *KMV-lehdestä*, mistä voidaan päätellä Lindbladin olleen ahkera keräämään eri aiheisiin liittyviä artikkeleita. Ne päätyivät Mänttä-Seuran kokoelman luovutuksen yhteydessä Serlachius-museoihin.

Lindbladin Mänttä-Seuralle lahjoittama arkistokokonaisuus luo laajuudessaan ja moninaisuudessaan pohjan koko Mänttä-Seuran arkistolle. Arkistossa olevat Serlachius-yhtiön ja muut mänttäläisiin ja Mänttään liittyvät aineistot kertovat mänttäläisestä teollisuusperinnöstä. Tämä materiaali antaisi mahdollisuuden tutkia mänttäläisyyttä

tarkemmin. Kategoriasta *Muistelmia Mäntästä* löytyy lehtiartikkeleita sekä Lindbladin tekemiä mänttäläisten henkilöhaastatteluita ja muisteluita.

Kokonaisuutena yksityishenkilöiden ja Lindbladin aineisto on laajaa ja moninaista. Joukosta löytyy jonkin verran henkilökohtaisia tietoja, ja näitä voisi käyttää pohjana yksittäisen henkilön historian kertomiseen. Aineistoa on harvan kohdalta niin paljon, että niiden pohjalta pystyisi kokonaan luomaan kuvaa kyseisistä henkilöistä, mutta taustatietoa ja lisäarvoa ne saattavat tuottaa. Enemminkin yksityisten henkilöiden mukaan järjestetty arkisto antaa kuvan siitä, ketkä olivat mukana Mänttä-Seuran toiminnassa ja ovat ehkä sitä kautta saaneet innoituksensa lahjoittaa omia arkistojaan yhdistykselle. Toisaalta aineiston pohjalta pystyisi luomaan suhteellisen tarkkaakin kuvaa siitä, millaista toiminta Mäntässä oli etenkin 1970- ja 1980-luvulla, koska suurin osa materiaalista on näiltä vuosikymmeniltä. Tämän voisi tehdä etenkin K.-E. Lindbladin arkistokokoelman pohjalta. Materiaalia hän on kerännyt monesta eri aiheesta ja ottanut huomioon myös asukkaiden näkökulman.

5. Johtopäätökset

G. A. Serlachiuksen perustama paperitehdas on työllistänyt Mäntässä runsaasti väkeä 1800-luvun lopulta lähtien. Edelleen tänäkin päivänä tehdas on Mänttä-Vilppulan kaupungin suurin työllistäjä ja sen kokonaisvaikutus paikkakuntaan on ollut merkittävä viimeisen 150 vuoden aikana. Mänttään muutettiin töihin muualta, ja työyhteisö yhdisti ja sitoutti paikkakunnalle muuttajat. Paperitehdas yhdisti, mutta asetti asukkaita myös eriarvoiseen asemaan. Metsä Groupin omistama paperitehdas sijaitsee aivan Mäntän keskustassa ja hallitsee näin kaupunkikuvaa ja rajaa kaupungin keskustaa etelästä.

Mäntän ja mänttäläisten identiteetti pohjautuu edelleen teollisuuteen, vaikka viimeisen viidentoista vuoden ajan kaupungille on pyritty luomaan taidekaupungin identiteettiä. Nämä asiat eivät kuitenkaan ole toisiaan poissulkevia. Mänttä-Vilppulassa paperitehdas on edelleen merkittävä työnantaja ja paikkakunnalla on muutakin teollisuutta. Teollisuuden työpaikat ovat kuitenkin viime vuosien aikana vähentyneet, joten kaupungin on löydettävä muita tapoja luoda toimintaedellytyksiä kasvun ja työpaikkojen kautta alueelle. Mänttä-Vilppulassa tällaiseksi vetovoimatekijäksi on muodostunut taide ja kulttuuri sen monessa eri muodossa. Mäntässä sijaitsevat Serlachius-museot ja kaupungissa järjestetään nykytaiteen festivaali *Mäntän Kuvataideviikot* ja pianomusiikkifestivaali *Mäntän Musiikkijuhlat*. Näiden vakiintuneiden tapahtumien lisäksi järjestetään ympäri vuoden teatteriesityksiä, musiikkikonsertteja ja pienempiä taidenäyttelyitä. Taide ja kulttuuri tuovat paikkakunnalle matkailijoita. Matkailijat tarvitsevat ja ostavat erilaisia palveluita, joten niiden vaikutus alueen talouteen on merkittävä. Tutkimus- ja analysointikeskus TAK Oy teki tutkimuksen matkailijoiden tuomasta tulosta Mänttä-Vilppulaan vuonna 2017 ja välittömäksi matkailutuloksi kaupungille saatiin 14,5 miljoonaa euroa ja työllistävyydeksi 85 henkilötyövuotta.¹⁶³

Taiteen ohessa teollisuuden jäljet ovat vahvasti läsnä, sillä esimerkiksi *Mäntän Kuvataideviikot* pidetään entisessä Pekilo-tehtaassa ja Serlachius-museot sijaitsevat historiallisesti merkittävässä rakennuksessa. Majoitus- ja hotellikäyttöön on valjastettu osa Serlachiusten entisistä asuinrakennuksista. Johanna Harjunpää on pro gradu

¹⁶³ Mänttä-Vilppulan matkailutulo ja -työllisyys vuonna 2017 -selvitys.

-tutkielmassaan *Vessapaperia ja veistoksia. Mäntän kaupungin muutos tehdaskaupungista taidekaupungiksi* (2011) pohtinut Mäntän murrosta tehdaskaupungista taidekaupungiksi. Hän pohtii tutkielmassaan muun muassa kulttuurin merkityksen kasvua paikkakunnalla. Mielestäni kaupungissa on hyvin käytetty hyödyksi etenkin Serlachiuksen rakentaman Mäntän historiaa ja sen tuomia mahdollisuuksia. Tutkimani Mänttä-Seura ja sen kokoelmien päätyminen osaksi Serlachius-museoiden kokoelmia liittyy osaksi isompaa prosessia, jossa paikkakunnan teollinen kulttuuriperintö asettuu kaupungin elinvoimaisuuden resurssiksi.

Mänttä-Seuran varsinainen toiminta ei tutkielmani perusteella eronnut muiden suomalaisten kotiseutuyhdistysten toiminnasta. Yhdistyksen järjestämät tapahtumat, perinnekirkon kokoaminen, muistitiedon kerääminen, luonnonsuojelutoiminta ja maisemanhoito olivat kaikki tyypillisiä niin taajamissa kuin maaseuduillakin toimineiden kotiseutuyhdistysten toiminnanmuotoja. Selkeä esimerkiksi lähikuntien kotiseutuyhdistyksistä erottava piirre mielestäni on kuitenkin se, että Mänttä-Seura ei koskaan yrittänyt vakavasti perustaa omaa paikallismuseota. Asiasta keskusteltiin, mutta yhdistyksen pöytäkirjoista ja toimintakertomuksista ei tule ilmi asian edistämistä. Perinnetaloa ja sen toimintaa voidaan tietysti pitää virallisen paikallismuseon korvaajana. Siellä pidettiin valokuvanäyttelyitä ja säilytettiin yhdistyksen arkistomateriaalia ja se oli avoinna vierailijoille, joten toiminnaltaan se vastasi paikallismuseota. Yhdistyksellä oli samat ongelmat kuin yleisesti tunnustetaan talkoovoimin toteutettavassa toiminnassa, eli aktiivien määrä on yleensä suhteessa pieni ja vaihtelee myös eri aikoina.

Mänttä-Seurassa toimineet yhdistyksen aktiivit kokivat mielestäni yhtenevän mänttäläisyyden tulkinnan omasta menneisyydestään ja tekivät sitä kautta monumentalisoivaa identiteettityötä. Yhteistä historiaa jaettiin muille esimerkiksi Perinnetalon näyttelyissä ja eri tapahtumissa. Taidekaupungin imago ja identiteetti on tullut paikkakuntalaisten puheisiin vasta tämän vuosikymmenen aikana, joten sitä edeltävät nelisenkymmentä vuotta paikkakunnalla oltiin teollisen paikkakunnan hallitsemassa ilmapiirissä. Tästä johtuen varmasti jokainen kuntalainen on ymmärtänyt paperitehtaan merkityksen kaupungille ja sen asukkaille, vaikka ei itse olisi siellä työskennellyt. Mänttä-Seurassa tiedostettiin jo varhain, että teollinen perinne on tärkeä osa Mänttää ja sen asukkaita. Osa yhdistyksen jäsenistä oli töissä G. A. Serlachius Oy:ssä, joten yhteys sitä kautta oli läsnä. Mänttä-Seurassa ymmärrettiin tehtaan merkitys paikkakunnalle,

mutta sen toimintaan pystyttiin suhtautumaan kriittisesti esimerkiksi rakennusten purkamisen yhteydessä. Mänttäläisten voidaan siis ajatella omaksuneen yhteisen identiteetin. Serlachius-museoihin talletetussa kokoelmassa ainoastaan teollista kulttuuriperintöä käsittelevää aineistoa on noin kolmannes kaikesta aineistosta. Tällä tarkoitan suoraan G. A. Serlachius Oy:öön ja myöhemmin Metsä Groupiin liittyvää aineistoa. Tietysti voidaan sanoa koko Mäntän olevan yhteneväisesti teollisuuden kulttuuriperinnön tuote, jota sitten tässä ajassa joudutaan muokkaamaan uusille urille. Mänttä-Seuran kokoelmia ja niiden säilymistä voidaan pitää merkittävänä mahdollistajan historioivalle identiteettityölle. Kokoelmien kautta voidaan jakaa tietoisuutta menneestä. Näin voidaan vahvistaa yksilön käsitystä itsestään yhteisön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden jatkumolla.

Kotiseututyötä tekevä Mänttä-Seura koki, että sen tehtävänä oli saada myös muualta muuttaneet asukkaat integroitumaan Mänttään ja osaksi yhteisöä. Aiemmin kulttuuriperinnön tutkijat kokivat, että ihminen tuntee yksipaikkaista kiintymystä kotiseutuun. 1960-luvulta lähtien on kuitenkin ymmärretty, että henkilö voi kokea tärkeän tunnesiteen useampaan paikkaan. Myöskään kotiseuduksi ei välttämättä koeta sitä aluetta, jossa on esimerkiksi viettänyt lapsuuden ja nuoruuden, vaan se voi olla myös paikka, missä asuu aikuisena ja luo siellä siteet yhteisöön. Kaupunkilaisia yritettiin saada osallistumaan yhdistyksen toimintaan esimerkiksi erilaisten tapahtumien kautta ja siten luomaan yhteinen osallisuuskokemus asukkaiden välille. Mänttä-Seuran merkittäviä ponnistuksia olivat Mänttä-päivät ja myöhemmin Mänttä-viikot, jotka toivat näkyväksi paikkakuntalaisille alueella olevia mahdollisuuksia esimerkiksi harrastamiseen. Viime vuosina Mäntässä on järjestetty vapaaehtoisvoimin, ilman varsinaista organisaatiota samankaltaista *Mää oon Mänttästä* -tapahtumaa, jonka tarkoituksena on ollut koota mukaan myös entisiä mänttäläisiä heinäkuun viimeisenä viikonloppuna paikkakunnalle viettämään aikaa. Tällä tavalla nykyisten ja entisten mänttäläisten yhteyttä omaan kotiseutuunsa saadaan pidettyä yllä ja luotua siltoja menneen, nykyisyyden ja tulevaisuuden välille.

Mäntässä on edelleen vahvasti näkyvillä yhteisen teollisen kulttuuriperinnön muodossa menneisyyden jäljet. Näkyvin näistä on edelleen toiminnassa oleva paperitehdas, jonka eri vaiheissa rakennetut rakennukset ovat kuitenkin suurelta osin piilossa kaupunkilaisilta. Tämän lisäksi tehtaan lähetyvillä ovat tehtaan työntekijöiden entiset

asuinalueet, tehtaan entinen pääkonttori, toimihenkilöiden kokoontumispaikka Mäntän Klubi ja Serlachiusien entiset rakennukset. Näiden tarina on omaksuttu yhdessä kaupungissa. Mänttä-Seura pyrki omalla toiminnallaan säilyttämään näitä jälkiä ja suojelemaan purku-uhan alla olleita rakennuksia. Mänttä-Seura on kulttuuriperintötyöllään tarjonnut mänttäläisille identiteetin rakennusvälineitä eli välineitä ymmärtää itseään osana paikkakuntansa menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaa.

Mänttä-Seuran ja sen jäsenten yhteydet G. A. Serlachius Oy:öön olivat mielestäni tutkielmassa esille tulleiden kirjoitusten ja muiden aineiston pohjalta vaihtelevat. Osa pitkäaikaisista aktiiveista, kuten Lindblad, työskenteli tehtaalla. Yhdistyksen toiminta keskittyi kuitenkin pääasiassa Mäntän ja mänttäläisyyden teemoihin, joissa teollisuus oli tapa ymmärtää alueen ominaisuuksia. Kuten jo aiemmin totesin, tehdas vaikutti niin monella tapaa paikallisten elämään, että sen erottaminen mänttäläisyydestä oli hankalaa. Aiemmin viittasin siihen, että yhtiö ei itse pyrkinyt esittelemään omaa kulttuuriperintöään ja merkitystään Mäntälle. Tämä olisi myös oiva jatkotutkimuksen kohde, eli millä tavalla G. A. Serlachius Oy käsitteli omia menneisyyden jälkiään ja mitä se niistä ajatteli.

Mänttä-Seuran kokoelmien päätyminen osaksi Serlachius-museoiden kulttuurihistoriallisia kokoelmia oli vuosituhannen vaihteessa monen asian summa. Mänttä-Seurassa oli toiminut pitkään samat aktiivit, joten toiminta oli hiipunut eikä paloa kulttuuriperinnön esittelyyn, keräämiseen ja tallettamiseen yhdistyksen sisällä enää ollut. Samaan aikaan Mänttään oli rakenteilla Gösta Serlachiuksen taidesäätiön toimesta paperitehtaan ja Mäntän historiaa esittelevä museo. Näiden asioiden kohtaaminen oli merkityksellistä Mänttä-Seuran kokoelmien säilyttämisen kannalta. Runsaiden kokoelma-aineistojen säilyttäminen vaatii resursseja ja oikeanlaiset säilytysolosuhteet, jos niiden halutaan säilyvän seuraaville sukupolville, ja näitä kumpaakin taidesäätiön ylläpitämät Serlachius-museot pystyvät tarjoamaan. Serlachius-museoiden kokoelmapoliittisessa ohjelmassa vuodelta 2015 on maininta Mänttä-Seura ry:n kokoelmien kohdalla, että ”aineisto ei kartu”. Mänttä-Seuran toiminnan tarkoitus on muuttunut alkuperäisestä tarkoituksestaan 2010-luvulla, ja tästä syystä voidaan myös olettaa, että kokoelmien aineisto ei kartu.

Mänttä-Seuran lopettaessa kulttuuriperinnön keräämisen oli jatkuttava jonkun toimesta. Serlachius-museoiden kokoelmapoliittisessa ohjelmassa museoiden tallennusalueena

sanotaan olevan ”Serlachius-suku ja sen metsäteollisuustoiminta sekä Mäntän alueen teollisuusyhteisön kulttuurihistoria”. Näiden kriteerien pohjalta Mänttä-Seuran kokoelma on oikeassa paikassa. Museo on kuitenkin ottanut paikallishistorian tallennustyön tehtäväkseen omaehtoisesti, koska sillä ei yksityisenä museona ole Museoviraston tai muiden viranomaisten määrittelemää velvoitetta siihen. Serlachius-museoille tarjotaan kokoelmaan objekteja, joiden merkityksen arvioinnin kautta ne joko otetaan osaksi kokoelmaa tai sitten ei.¹⁶⁴ Museoilla on toteutettu yhdeksän eri teemaista perinnekeruuta. Teollisuuteen liittyvää muistitietoa kerättiin Mäntän paperitehtaan yhteydessä olleella sellutehtaalla työskennelleiltä henkilöiltä haastatteluin. Muistitiedon keruun tuloksista tehty näyttely *Selluportin takana* avattiin helmikuussa 2020 Serlachius-museo Gustafilla. Tämän lisäksi on tehty esimerkiksi paikallisten lapsuuteen ja veteraaneihin liittyvät keruut ja molemmat aiheet olivat Gustaf-museolla myös vaihtuvien näyttelyiden aiheina. Vaikka Serlachius-museoilla ei ole määräysten velvoittamaa tallennusvastuuta, sillä kuitenkin vaikuttaa olevan haluja tallentaa mänttäläisten menneisyyden ja nykyisyyden jälkiä säilytettäväksi tulevaisuuteen.

Tutkimusaineistoni oli yksikköluvultaan laaja etenkin arkistomateriaalin osalta. Sain kuitenkin luotua aineistosta tätä tutkielmaa varten tarvittavan katsauksen sen sisällöstä. Siten muodostui näkemys siitä, että aineistoa voisi tutkia tarkemmin ja löytää tausta-aineistoa esimerkiksi Serlachius-museoiden tuleviinkin näyttelyihin. Mänttä-Seuran kokoelman merkitys ja saatavuus on myös nyt parempi, kun ne on museoitu osaksi pysyvää instituutiota.

Avoimeksi kysymykseksi ja jatkotutkimukseksi jää myös se, mikä on tämän 2020-luvun mänttäläinen identiteetti, mihin se pohjautuu ja millaista kulttuuriperintöä tästä ajasta tulee jäämään seuraaville sukupolville.

¹⁶⁴ Gösta Serlachiuksen taidesäätien kokoelmapoliittinen ohjelma 2015.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Serlachius-museoiden kulttuurihistoriallinen kokoelma (SM)
Mänttä-Seura ry:n arkisto ja perinnekoelma

Kirjallisuus

Ahvenainen, Jorma: Serlachius, Gustaf Adolf. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1997.
[<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004341>]. Tarkastettu 26.10.2020.

Grahn, Maarit: *Perheyhtiö ja paikallisuus. A. Ahlström Osakeyhtiön historian perintö Noormarkussa*. Turun yliopiston julkaisuja 374. Kulttuuriperinnön tutkimuksen väitöskirja. Turun yliopisto, Turku, 2014.

Gösta Serlachiuksen taidesäätiö & Tampereen museot / Vapriikki 2003: *Akseli – Pirkanmaan teollisuushistoria. Mänttä. Porvarillinen yhdistyselämä*.
[<http://www.akseli.tampere.fi/mannta/valta/porval.htm>]. Tarkastettu 5.11.2020.

Hanhikoski, Reetta 2018. *J.G. Riihonen, sota- ja kapinavuosien muistelmia Mäntästä ja sen ympäristöstä*. Kuukauden helmi -artikkeli. [serlachius.fi/sota-ja-kapinavuosien-muistelmia]. Tarkastettu 5.11.2020.

Harjunpää, Johanna: *Vessapaperia ja veistoksia – Mäntän kaupungin muutos tehdaskaupungista taidekaupungiksi*. Etnologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 2011.

Hedman, Tarja & Sivonen, Pauli: *Museo jalkautuu kaupunkiin*. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö, Mänttä, 2004.

Hedman, Tarja: Teollisuus rakentajana – Mäntän tehdasalueen ja sen lähiympäristön rakentumisen piirteitä 1860-luvulta 1940-luvulle. *Kotkan siipien suojassa. Gösta Serlachiuksen taidesäätiön 70-vuotisjuhlijulkaisu*. Toim. Sivonen, Pauli. G. A. Serlachius -museon julkaisu 1. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö, Mänttä, 2004, 99–119.

Heinonen, Jouko: Kotiseutumuseoiden ja muiden paikallismuseoiden synty. *Suomen museohistoria*. Toim. Kinanen, Pauliina & Pettersson, Susanna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2010, 153–167.

Järvinen, Toivo: Mäntän vaiheita ja nykypäivän esittelyä. *Mänttä – mänttäläisittäin*. Toim. Heinonen, Niilo J. Mäntän kauppalan Kulttuurilautakunta, 1972.

Järvinen, Toivo: *Pysy Suomelle Pyhänä! Mäntän Nuorisoseuran historia*. Serlachius-museoiden julkaisuja 6. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö, Mänttä, 2012.

Kari, Leo: *Mäntän Ratsastajat 20 vuotta*. Mäntän Ratsastajat, Mänttä, 1993.

Keskisarja, Teemu: *Vihreän kullan kirous*. Serlachius-museot, Mänttä, 2010.

Kinanen, Pauliina: Museologiset objektit. *Museologia tänään*. Toim. Kinanen, Pauliina. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Suomen museoliitto, Helsinki, 2007, 168–186.

Kostet, Juhani: Kokoelmien muodostuminen. *Museologia tänään*. Toim. Kinanen, Pauliina. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Suomen museoliitto, Helsinki, 2007, 136–162.

Kostet, Juhani: Suomalaisten museoiden kokoelmat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. *Suomen museohistoria*. Toim. Kinanen, Pauliina & Pettersson, Susanna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1265, Tieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2010, 266–284.

Kulttuuriympäristömme.fi. Yleisiä käsitteitä. [www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Tutki_ ja _tutustu/Kasitteita/Yleisia_kasitteita]. Tarkastettu 5.11.2020.

Kuulusa, Veikko: *Mäntän Vapaaehtoisen Palokunnan 100-vuotistaipaleelta. Mäntän VPK:n synty ja kasvun alku vv. 1880-1900*. Mäntän VPK 100 vuotta. Mäntän VPK, Mänttä, 1983.

Kuutma, Kristin: Cultural Heritage: An Introduction to Entanglements of Knowledge, Politics and Property. *Journal of Ethnology and Folkloristics* 3/2009. Estonian Literary Museum, Estonian National Museum, University of Tartu, Tartu, 2009, 5–12.

Lehto-Vahtera, Johanna: Monta tietä merkityksiin. Avainobjektit museokokoelmissa. *Kokoelmien avaimet. Museokokoelmien tunnisteobjekteja*. Toim. Lehto-Vahtera, Johanna. Raportti TAKO-yhteistyön poolin 6 Kokoelmien avaimet -hankkeesta. Aboa Vetus & Ars Nova, Turku, 2018, 4–28.

Mänttä-Vilppulan matkailutulo ja -työllisyys vuonna 2017 -selvitys. TAK Research. [https://www.manttavilppula.fi/site/assets/files/13981/mantta-vilppula.pdf]. Tarkastettu 5.11.2020.

Mönkkönen, Mauri: *Vanhan Ruoveden historia III:8, 1. Mäntän historia 1860–1947*. Mäntän kaupunki, Mäntän seurakunta, Mänttä, 1992.

Mönkkönen, Mauri: *Vanhan Ruoveden historia III:8, 2. Mäntän historia 1948–1992*. Mäntän kaupunki, Mäntän seurakunta, Mänttä, 1998.

Paasi, Anssi: Alueiden ja paikkojen historia ja identiteetti. *Kotiseutu 2017*. Toim. Vanhatalo, Riitta. Suomen Kotiseutuliitto, Helsinki, 2017, 9–24.

Pickard, Robert: The Council of Europe and the Industrial Heritage: A UK exemplar of the rehabilitated industrial heritage as a resource for society. *Protection and Reuse of*

Industrial Heritage: Dilemmas, Problems, Examples. Toim. Ifko, Sonja & Stokin, Marko. Monographic Publications of ICOMOS Slovenia. ICOMOS Slovenija, Ljubljana, 2017, 9–24. [<http://www.icomos.si/files/2015/06/publication-icomos-slovenia-2.pdf>]. Tarkastettu 3.11.2020.

Pitkänen, Maritta: Serlachiukset ja taide – Serlachiusten mesenaatti- ja keräilytoimintaa. *Kotkan siipien suojassa. Gösta Serlachiuksen taidesäätiön 70-vuotisjuhlajulkaisu*. Toim. Sivonen, Pauli. G. A. Serlachius -museon julkaisuja 1. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö, Mänttä, 2004, 78–91.

Pohjakallio, Lauri: Aaltonen, Esko. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2001. [<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-008324>]. Tarkastettu 26.10.2020.

Pättiniemi, Aapo: *Mäntän Näyttämö/Teatteri 1958-2006*. Mäntän Teatteri, Mänttä, 2008.

Riukulehto, Sulevi: Kotiseudun merkitys alueidentiteetin ja alueellisen yhteisöllisyyden muodostumisessa. Esimerkkinä Nurmo 2012. *Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla*. Toim. Eilola, Jari & Moilanen, Laura-Kristiina. Historiallinen arkisto 139. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2013, 309–335.

Riukulehto, Sulevi: Kotiseudun käsite ja kotiseutututkimuksen perintö Suomessa. *Kotiseutu 2017*. Toim. Vanhatalo, Riitta. Suomen Kotiseutuliitto, Helsinki, 2017, 25–60.

Räsänen, Tiina: *Mänttä soi mollissa – Pitkä piippu ei pidä enää huolta pojistaan*. Suomen Kuvalehti 45/1990, Helsinki, 32–42.

Sairanen, Pekka: Lindblad – Mies joka on ottanut vanhat valokuvat vakavasti. *Mänttä, valokuva ja perinne. Karl-Erik Lindblad 70 vuotta*. Mäntän kulttuuritoimisto, Mänttä, 1994, 55–63.

Salminen, Elina: *Monta kuvaa menneisyydestä*. Etnologinen tutkimus museokokoelmien yksityisyydestä ja julkisuudesta. Etnologian väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos, 2011.

Sassiin.fi Kansanpuistohanke. [sassiin.fi]. Tarkastettu 5.11.2020.

Sivula, Anna 2010a: Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista kulttuuriperintöprosessia. *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Toim. Grönholm, Pertti & Sivula, Anna. *Historia Mirabilis* 6. Turun Historiallinen Yhdistys ry., Turku, 2010, 21–39.

Sivula, Anna 2010b: Työn paikasta teollisen kulttuurin perinnöksi. Porin puuvillatehdas 1898–2010. *Tekniikan Waiheita. Teknologian historian aikakauslehti* 3. Tekniikan Historian Seura THS ry, Helsinki, 2010, 21–46.

Sivula, Anna: *Tilauhistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina. Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua*. Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015. Kulttuuripolitiikan tutkimuksen seura, Helsinki, 2015, 56–69.

Sivula, Anna: *Mitä teollinen kulttuuriperintö on? Teollinen kulttuuriperintö saa arvonsa historiasta*. Satakunnan teollinen kulttuuriperintö. Satakunnan historiallinen seura, Harjavalta, 2017, 9–36.

Stenfors, Pia: *Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2007.

Talve, Ilmar: *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1979.

Tolonen, Leo: Työväen Mänttä. *Kotkan siipien suojassa. Gösta Serlachiuksen taidesäätien 70-vuotisjuhlajulkaisu*. Toim. Sivonen, Pauli. G. A. Serlachius -museon julkaisuja 1. Gösta Serlachiuksen taidesäätö, Mänttä, 2004, 52–72.

Turunen, Harri: *Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2004.

Vesikansa, Jyrki: Serlachius, Gösta. *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2001. [<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001559>]. Tarkastettu 6.10.2020.

Vilkuna, Janne: *Kansanliikkeen synty ja nousu. Kotiseututyötä 1880-2017. Kotiseutu 2017*. Toim. Vanhatalo, Riitta. Suomen Kotiseutuliitto, Helsinki, 2017, 67–78.

Virtanen, Helga: *Yhdistystoiminnan ensimmäiset 50 vuotta*. Toim. Heinonen, Niilo J. Mäntän kauppalan Kulttuurilautakunta, Mänttä, 1972, 46–49.

Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu, Natura 2000-alueet, Mäntänvuori. [[https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Suojelualueet/Natura_2000_alueet/Mantanvuori\(6055\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Suojelualueet/Natura_2000_alueet/Mantanvuori(6055))]. Tarkastettu 5.11.2020.

LIITE 1

Mänttä-Seura Ry - Perinnetalon kokoelmaluettelo
Luettelo kokoelmista, jotka luovutettiin Gösta Serlachiuksen taidesäätiön hallintaan
4.12.2002

Yhdistysten arkistot

Kansallisseura ry.
Mänttä Seura ry.
Mäntän Lauluveikot ry.
Mäntän Naisvoimistelijat ry.
Mäntän nuorkauppakamari ry.
Mäntän Nuorisoseura ry.
Mäntän Pienviljelijäosasto ry., Vuohijoki
Mäntän Ratsastajat ry.
Mäntän talonmistajat ry.
Mäntän seudun reserviupseerikerho ry.
Mäntän Teatteri ry.
Mäntän Tekniset toimihenkilöt ry.
Mäntän ja Vilppulan kansallisen eläkeläisseura ry.
Mäntän sekakuoro ry. (ent. Nuorisoseuran sekakuoro)
Mäntän seudun karjalaiset ry.
Mäntän seudun eteläpohjalaiset ry.
Sotainvalidit ry.

Yksityishenkilöiden arkistoja

K-E. Lindbladin arkistoa ja valokuvia
Pekka Peltonen kunnallisalan arkisto
Keijo Riihonen, esineistöä ja kirjallisuutta
Helga Virtanen, kirjallisuutta
Rakel Katajan valokuvakansioita
Alina Salmisen valokuvakansioita
Armas Palttilan valokuvakansio
Lauri Vuorisen valokuvakansioita

Sekalaisia arkistoja

Asta Etelälahden materiaalia eduskunta ehdokkaan vaalikampanjasta
Mänttää koskevia painotuotteita
Sotaveteraanien kokoelma

Pienoismallit

Aarne Kulkin v. 1939 suunnittelema ja valmistama ainutlatuinen pyörivä polttomoottori